

2. Να αναστοχαστούμε τη σύγχρονη εποχή...¹

Βίκτορ Αλεξέγιεβιτς Βαζιούλιν

Β.Α. Βαζιούλιν: Αρχίζοντας τη συζήτησή μας θα ήθελα να επισημάνω την υποτίμηση των θεωρητικών ερευνών και την υποτίμηση της θεωρίας απ' όλα τα κόμματα και τα κινήματα κομμουνιστικού ή φιλοκομμουνιστικού προσανατολισμού.

Παρατηρείται το εξής παράδοξο: όσο πιο αριστερά είναι κάποιο κομμουνιστικό κόμμα, τόσο περισσότερο υποτιμά τη σημασία των θεωρητικών ερευνών. Με μια πρώτη ματιά, σε μια επιφανειακή προσέγγιση, δημιουργείται η εντύπωση ότι με τη θεωρία ασχολούνται περισσότερο τα σοσιαλδημοκρατικά και τα σοσιαλιστικά κόμματα. Νομίζω, όμως, ότι η εντύπωση αυτή, κατά την οποία δήθεν οι σοσιαλδημοκράτες ασχολούνται πραγματικά με τη θεωρία, οφείλεται μόνο σε μια επιφανειακή προσέγγιση.

Η κατάσταση έχει ως εξής: τα κόμματα που έχουν έναν πραγματικά αριστερό-κομμουνιστικό προσανατολισμό δεν λαμβάνουν υπ' όψιν τους τις αλλαγές που έχουν μεσολαβήσει από την εποχή των Μαρξ και Ένγκελς αλλά και από την εποχή του Λένιν. Απ' την άλλη πλευρά, τα σοσιαλδημοκρατικά κόμματα είτε προσποιούνται, είτε

1. Η συνέντευξη παραχωρήθηκε στη Μόσχα στις 30.04.1994 στον Ντίνο Παλαισιτίδη. Στην προετοιμασία και διατύπωση των ερωτήσεων βοήθησε ο Π. Παυλίδης. Θεώρηση, αλλαγές, προσθήκες και υποσημειώσεις έκανε ο Β. Α. Βαζιούλιν κατά την προετοιμασία της δημοσίευσης στη ρωσική, στις αρχές του 1995. Η αρχική εκδοχή της συνέντευξης δημοσιεύθηκε στην ελληνική, σε μετάφραση του Δ. Πατέλη στο περιοδικό *Αριστερή Ανασύνταξη* (1994, Ιούλ.-Δεκ. τ. 4-5, σ. 45-69) με τίτλο "Για τη Ρωσία και τον κομμουνισμό". Περικομμένη εκδοχή της συνέντευξης δημοσιεύθηκε σε μετάφραση της G. Haveman στο περιοδικό *Marxistische Blätter*. 1995. N 2, S. 83-86). Στην παρούσα εκδοχή έχουν ληφθεί υπ' όψιν οι σημαντικές αλλαγές στο ρωσικό κείμενο του 1995.

πραγματικά πιστεύουν ότι μετά τους Μαρξ - Ένγκελς - Λένιν ο κόσμος έχει αλλάξει κατά τέτοιο τρόπο, ώστε τίποτε δεν μπορεί πλέον να ευσταθεί από τη θεωρία του μαρξισμού.

Κατ' αυτόν τον τρόπο, παρατηρούμε την απόσπαση των δυο πλευρών μιας αντίθεσης: τα μεν κόμματα με πραγματικό κομμουνιστικό προσανατολισμό δεν αντιλαμβάνονται τις αλλαγές που έχουν επέλθει, τα δε σοσιαλδημοκρατικά και σοσιαλιστικά κόμματα απολυτοποιούν αυτές τις αλλαγές και δεν βλέπουν εκείνο το κοινό [στοιχείο] που υπάρχει στην εποχή των Μαρξ, Ένγκελς και Λένιν και τη σημερινή εποχή.

Γι' αυτό, τα μεν πρώτα αποκόπτονται απ' τη ζωή. Επαναλαμβάνουν στοιχεία από το έργο των Μαρξ, Ένγκελς και Λένιν, ουσιαστικά χωρίς κάποιες αλλαγές. Μερικά μάλιστα από αυτά, τα πιο αριστερά, εμμένουν χωρίς κάποιες ουσιώδεις αλλαγές σε θέσεις του Στάλιν ή του Τρότσκι ή κάποιων άλλων μαρξιστών, ανάλογα με τον προσανατολισμό τους.

Τα δε δεύτερα [τα σοσιαλδημοκρατικά], υπό την επίδραση των αλλαγών που έχουν επέλθει, αρνούνται τους κομμουνιστικούς σκοπούς, θεωρούν εν γένει ότι ο σοσιαλισμός είναι ανέφικτος και ότι επ' ουδενί λόγω δεν μπορούμε να στηριζόμαστε στους Μαρξ, Ένγκελς και Λένιν (πολλώ μάλλον δε στον Στάλιν).

Κατ' αυτόν τον τρόπο, ουσιαστικά, τα μεν αριστερά, τα πράγματι κομμουνιστικά κόμματα, παρά το γεγονός ότι έχουν αποκοπεί από τη ζωή, [δείχνουν να] παραμένουν ειλικρινά προσηλωμένα στον κομμουνιστικό στόχο, τα δε σοσιαλδημοκρατικά κόμματα απορρίπτουν συλλήβδην κάθε τέτοιο στόχο. Το μόνο που κάνουν, είναι απλώς να προσαρμόζονται στις συνθήκες, στις περιστάσεις. Ακόμη και εάν θέτουν κάποιους στόχους, αυτοί είναι τόσο απροσδιόριστοι, ώστε είναι κατ' αρχήν ανεκπλήρωτοι. Υποθέτουν, π.χ., ότι κάποτε... στο μέλλον, θα επιτευχθεί «κοινωνική δικαιοσύνη», χωρίς να αποκρυπτογραφούν τι σημαίνει αυτή η κοινωνική δικαιοσύνη, πότε και με ποιους συγκεκριμένους δρόμους μπορεί να επιτευχθεί. Αναφέροντας αυτό το παράδειγμα, έχω κυρίως στο μυαλό μου το δικό μας «Σοσιαλιστικό Κόμμα των Εργαζομένων».

Ωστόσο, είναι γεγονός ότι ο κόσμος έχει πράγματι αλλάξει ουσιαστικά. Στην εποχή του Λένιν (πολλώ μάλλον δε στην εποχή των Μαρξ και Ένγκελς) δεν είχαν λάβει χώρα εγχειρήματα οικοδόμησης σοσιαλιστικής κοινωνίας. Δεν υπήρχε σοσιαλιστικό στρατόπεδο.

Δεν υπήρχε αλληλεπίδραση σοσιαλιστικών κρατών. Στην εποχή των Μαρξ και Ένγκελς δεν υπήρχε ακόμα η επιστημονικοτεχνική επανάσταση. Μόλις άρχιζε στην εποχή του Λένιν, ενώ το δεύτερο στάδιό της άρχισε στα τέλη της δεκαετίας του 1970-1980, οπότε παρατηρείται η μετάβαση στην εντατική διαμόρφωση ενός πληροφοριακού τεχνολογικού συγκροτήματος. Αλλά, όπως είναι γνωστό, ο μαρξισμός έγινε δυνατό να ανακύψει μόνο μετά την ολοκλήρωση της βιομηχανικής επανάστασης. Τότε εμφανίστηκαν ριζικά νέες δυνατότητες για την ανάπτυξη της κοινωνικής θεωρίας. Κι όχι μόνο της θεωρίας, αλλά και της πρακτικής, δεδομένου ότι διαμορφώθηκε μια νέα τάξη, η εργατική τάξη, ως τάξη «για τον εαυτό της». Κατά τον ίδιο τρόπο, και σήμερα πραγματοποιείται μια εντελώς νέα καμπή στις παραγωγικές δυνάμεις, αδιανόητη για την εποχή του Λένιν (πολλώ μάλλον δε για την εποχή των Μαρξ και Ένγκελς). Γι' αυτό είναι απαραίτητος ο θεωρητικός αναστοχασμός αυτών των αλλαγών. Αλλαγών, οι οποίες δεν επιδρούν μόνο στην τακτική των Κ.Κ. –γεγονός πασιφανές–, αλλά και στη στρατηγική. Η αναγνώριση της επίδρασης αυτών των αλλαγών δε σημαίνει απόρριψη του στόχου μας, της κατεύθυνσης προς τον κομμουνισμό. [Τουναντίον] σημαίνει διακρίβωση, βαθύτερη κατανόηση του τι σημαίνει ο κομμουνισμός και του πως είναι εφικτή η μετάβαση σ' αυτόν. Αυτή είναι μόνο η μία πλευρά του έργου: ο νεωτερισμός της εποχής, σε σύγκριση με τις εποχές των Μαρξ, Ένγκελς και Λένιν.

Υπάρχει, όμως, και μια άλλη πλευρά. Η άλλη πλευρά, την οποία λησμονούν οι σοσιαλιστές και οι σοσιαλδημοκράτες, έγκειται στο γεγονός ότι η εποχή των Μαρξ και Ένγκελς έχει πολλά ουσιαστικά κοινά στοιχεία με τη σύγχρονή μας εποχή. Παρ' όλες τις αλλαγές της κεφαλαιοκρατίας, αυτή, ως προς την ουσία της, παραμένει κεφαλαιοκρατία. Ως εκ τούτου, τα θεωρητικά επιτεύγματα του Κ. Μαρξ, φερ' ειπείν στο "Κεφάλαιο", διατηρούν τη σημασία τους.

Ωστόσο, [αυτά τα επιτεύγματα] οφείλουν να επανανοηματοδοτηθούν υπό το πρίσμα της σύγχρονης εποχής, όπως στον καιρό του, κατά την περίοδο του ιμπεριαλισμού, επεδίωκε την επανανοηματοδότηση του Κ. Μαρξ και ο Β.Ι. Λένιν.

Εάν εξετάσουμε απ' αυτή τη σκοπιά τα πράγματι κομμουνιστικού προσανατολισμού κόμματα, θα δούμε ότι όλα τους ουσιαστικά αναπαράγουν αυτά που είχαμε μέχρι πρόσφατα, χωρίς να επιχειρούν να αναλύσουν θεωρητικά την εμπειρία της σοσιαλιστικής οικοδόμησης και της ήττας του σοσιαλισμού στην ΕΣΣΔ και στις χώρες της Ανατολι-

κής Ευρώπης. Κι όταν προσπαθούν να αντλήσουν κάποια διδάγματα απ' την ήττα, κατά κύριο λόγο επικαλούνται τον υποκειμενικό παράγοντα στο εσωτερικό της χώρας ή τον ίδιο παράγοντα στο εξωτερικό ή κάποιους συνδυασμούς του πρώτου με το δεύτερο. Φερ' ειπείν, κάποια σφάλματα ή την προδοσία ορισμένων προσώπων (κυρίως της ηγεσίας του κόμματος), την υπονομευτική δράση των ξένων μυστικών υπηρεσιών (κατ' εξοχήν των αμερικανικών), την καταστροφική παρέμβαση πολιτικών κύκλων των δυτικών αναπτυγμένων κεφαλαιοκρατικών χωρών ή και το σύνολο των παραπάνω αιτιών.

Είναι αδιαμφισβήτητο ότι όλοι αυτοί ο παράγοντες επέδρασαν. Ωστόσο, αυτό δεν συνηγορεί υπέρ της αναγωγής των πάντων στον υποκειμενικό παράγοντα. Είναι εξαιρετικά σημαντικό το γεγονός, ότι στο εσωτερικό της χώρας και ως αποτέλεσμα της εσωτερικής αντικειμενικής της ανάπτυξης, διαμορφώθηκαν οι προϋποθέσεις της αστικής αντεπανάστασης.

Όσον αφορά τη θεωρία, θα ήθελα να επισημάνω ότι χωρίς επεξεργασία της θεωρίας το παγκόσμιο κομμουνιστικό κίνημα θα φτάσει –μάλλον μπορούμε να πούμε ότι έχει ήδη φτάσει– σε αδιέξοδο. Βλέπετε, ο άνθρωπος δεν είναι ζώο. Οφείλει να γνωρίζει τι είναι αυτό που θα πραγματοποιήσει ως αποτέλεσμα των ενεργειών του και με ποιο τρόπο μπορεί να το πετύχει. Υπόδειγμα για κάτι τέτοιο ήταν το κόμμα των μπολσεβίκων. Ο Β.Ι. Λένιν προσπαθούσε να αναπτύξει τον μαρξισμό σύμφωνα με τις νέες ιστορικές συνθήκες.

Όσον αφορά δε τη λεγόμενη «λενινιστική φρουρά», όσοι την αποτελούσαν απέδιδαν μεγάλη σημασία στη θεωρία. Π.χ. όλοι οι μπολσεβίκοι, όταν πήγαιναν φυλακή, μελετούσαν. Σπούδαζαν τον μαρξισμό και το σύνολο της κοινωνικής σκέψης, δεδομένου ότι ο μαρξισμός ανέκυψε –όπως και να το δούμε– μέσα στη διαδικασία της κριτικής επεξεργασίας των σημαντικότερων κεκτημένων της παγκόσμιας σκέψης. Τι γίνεται, όμως, σήμερα; Οι κομμουνιστές, κυρίως, αναλίσκονται σε κάποιες συγκεκριμένες επιμέρους πρακτικές δράσεις. Ωστόσο, είναι απαραίτητος ο συνδυασμός της πρακτικής δράσης με τη συστηματική ενασχόληση με τη θεωρία, με την αυτομόρφωση, με τη θεωρητική αντίληψη της συγκυρίας στην οποία πρέπει να δράσουν, με την ανάπτυξη της θεωρίας.

Οι σπάνιες επιστημονικές και πρακτικές διασκέψεις είναι σε μεγάλο βαθμό τυπικού χαρακτήρα. Αυτά ήθελα να πω για τη σημασία της θεωρίας και για την υποτίμηση της θεωρίας που χαρακτηρίζει

πρακτικά όλα τα κομμουνιστικά κόμματα. Στη Ρωσία μιλά περισσότερο για τη σημασία της θεωρίας το ΚΚΡΟ [Κ.Κ. Ρώσικης Ομοσπονδίας –επικεφαλής του οποίου είναι ο Ζιουγκάνοφ– σ.τ.μ.]. Το κόμμα αυτό είναι περισσότερο απ’ όλα τα κομμουνιστικά κόμματα εγγύτερο στη σοσιαλδημοκρατία και είναι πολύ σοβαρός ο κίνδυνος να μετεξελιχθεί σε καθαρά σοσιαλδημοκρατικό κόμμα.² Αυτοί οι άνθρωποι καταλαβαίνουν το ζήτημα της θεωρίας πολύ ιδιόμορφα.³ Εάν μιλήσουμε γενικά, σοβαρή θεωρητική δουλειά δεν γίνεται ούτε στο ΚΚΡΟ. Αυτό που κάνουν στο ΚΚΡΟ είναι να προσπαθούν να συνδυάσουν ορισμένες ιδέες που υπήρχαν στον μαρξισμό με κάποιες αστικές είτε και προαστικές απόψεις. Στην πραγματικότητα, κάθε άλλο παρά αναπτύσσουν τον μαρξισμό.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Μέχρι ποιο βαθμό έχει προχωρήσει η κεφαλαιοκρατική παλινόρθωση στη Ρωσία;

Β.Α.Β.: Για να απαντήσω στο ερώτημά σας, κατ’ αρχάς θα αναφερθώ, στην ίδια την πορεία της αστικής αντεπανάστασης. *Η αστική αντεπανάσταση άρχισε το 1985.* Μέχρι τότε προετοιμάζονταν οι προϋποθέσεις της. Τον Αύγουστο του 1991 οι αντεπαναστάτες κατέλαβαν την πολιτική εξουσία, αλλά όχι πλήρως, δεδομένου ότι διατηρούνταν το κρατικό-πολιτειακό σύστημα που ανταποκρινόταν στο σοσιαλιστικό καθεστώς, δηλαδή η εξουσία των σοβιέτ. *Μέχρι το φθινόπωρο του 1993 είχαμε την αντιπαράθεση δύο διαφορετικών ως προς τη φύση τους εξουσιών: της αστικής και της σοσιαλιστικής.* Πρέπει, βέβαια, να επισημάνουμε ότι στα σοβιέτ υπήρχαν άνθρωποι οι οποίοι δεν είχαν την παραμικρή σχέση με το σοσιαλισμό, π.χ. ο Χασμπουλάτοφ.

Ωστόσο, το ζητούμενο για την αντεπανάσταση ήταν να συντρίψει το σύστημα των σοβιέτ, που απ’ τη φύση του ανταποκρίνεται περισσότερο στη σοσιαλιστική κοινωνία. Γι’ αυτό, σημασία δεν είχε το ποιος ήταν επικεφαλής του Ανώτατου Σοβιέτ. Οι ηγέτες της αντεπανάστα-

2. Το φθινόπωρο του 1994, κάτω από την πίεση των περιφερειακών οργανώσεων του κόμματος, έγινε κάποια στροφή του ΚΚΡΟ προς τα αριστερά. Ωστόσο, βασική μορφή δραστηριότητας του ΚΚΡΟ παραμένει η κοινοβουλευτική – Β.Β.

3. Στην αρχική εκδοχή υπήρχε η πρόταση: «Είναι χαρακτηριστική η περίπτωση του Ζιουγκάνοφ, ο οποίος έχει δηλώσει ότι, μελετώντας τους κλασικούς του μαρξισμού, τη Βίβλο, το Κοράνι, τις Βέδες και εγχειρίδια σχετικά με το πώς διεξάγει κανείς ψυχολογικό πόλεμο, θεωρεί ότι έχει κατανοήσει τα πάντα και δεν υπολογίζει κανέναν...».

σης αντιλαμβάνονταν ότι χωρίς να συντρίψουν αυτό το πολιτικό σύστημα, δεν θα ήταν σε θέση να προωθήσουν τις οικονομικές αλλαγές, την οικονομική αντεπανάσταση. Εδώ φάνηκε ότι η ταξική πάλη κάθε άλλο παρά εξαφανίστηκε. Φάνηκε, επίσης, ότι στην πορεία αυτής της αντιπαράθεσης οι ηγέτες της αντεπανάστασης ήταν έτοιμοι να χρησιμοποιήσουν οποιοδήποτε μέσο, ακόμη και τη φυσική εξόντωση όλων των πολιτικών τους αντιπάλων. Σ' αυτή τη φάση δεν είχαν περιθώρια αργοπορίας ή κωλυσιεργίας.

Όταν τον Αύγουστο του 1991 κατέλαβε σε κάποιο βαθμό την πολιτική εξουσία, η άρχουσα μερίδα της αντεπανάστασης άρχισε να μετασχηματίζει τη χώρα και στο οικονομικό πεδίο. Κατά κύριο λόγο, όμως, οι μετασχηματισμοί αφορούσαν τη σφαίρα της κυκλοφορίας (δηλαδή τις τιμές, τα χρηματοοικονομικά κ.λπ.). Έγιναν, φυσικά, απόπειρες αλλαγής των σχέσεων ιδιοκτησίας. Στη διάρκεια των δύο επόμενων χρόνων οι αλλαγές στη μορφή ιδιοκτησίας προχώρησαν με μεγάλες δυσκολίες. Όσον αφορά την αγροτική οικονομία ουσιαστικά δεν κατόρθωσαν να αλλάξουν τις σχέσεις ιδιοκτησίας. Η αποτυχία ήταν πλήρης. Για να είμαστε ακριβείς, και στη βιομηχανία δεν κατάφεραν να αλλάξουν τις σχέσεις ιδιοκτησίας.

Τώρα που έχουν καταστρέψει το σύστημα των σοβιέτ στο σύνολο του, επήλθε ένα νέο στάδιο της αντεπανάστασης. Πριν αναφερθούμε σ' αυτό το νέο στάδιο, θα ήθελα να πω ότι δεν μπόρεσαν να διαλύσουν πλήρως και μέχρι τη βάση του το σύστημα των σοβιέτ. Υπολείμματα αυτού του συστήματος υπάρχουν ακόμη σε διάφορες περιοχές και με διάφορες μορφές. Φυσικά, θα επιχειρήσουν την ολοσχερή καταστροφή του. Παρ' όλα αυτά, στον πολιτικό τομέα μπορούμε να πούμε πως η αντεπανάσταση πέτυχε τους βασικούς της στόχους.

Τώρα σχετικά με το νέο στάδιο. Πρόκειται για *το στάδιο εκείνο, κατά το οποίο η προσοχή επικεντρώνεται στον οικονομικό τομέα*. Η ίδια η πορεία των γεγονότων, οι αντικειμενικές συνθήκες, αναγκάζουν τους αντεπαναστάτες, εάν θέλουν να διατηρήσουν το αστικό καθεστώς, να προχωρήσουν σε αλλαγές του οικονομικού συστήματος στη σφαίρα της παραγωγής. Μέχρι τα μέσα Ιουνίου [του 1994] θα προσπαθήσουν να ολοκληρώσουν τις ιδιωτικοποιήσεις με τα κουπόνια, τη μεταβίβαση της ιδιοκτησίας, στην πράξη, από τα χέρια του λαού στα χέρια ελαχίστων, και ταυτόχρονα, θα προσπαθήσουν, να μετασχηματίσουν την παραγωγή στον κεφαλαιοκρατικό δρόμο. Σ' αυτό το πλαίσιο θα έχουμε μεταξύ άλλων και την προσπάθεια να

κρηυχθούν πτωχεύσεις των λεγόμενων προβληματικών επιχειρήσεων. Αν αρχίσουν κάτι τέτοιο, θα έχουμε σωρεία πτωχεύσεων. Αυτή είναι η επιδίωξη του Τσουμπάις. Ο Γέλτσιν έχει, όπως φαίνεται, κάποιες επιφυλάξεις, γιατί η αλυσιδωτή αντίδραση των πτωχεύσεων θα έχει βαρύτερες επιπτώσεις. Θα οδηγήσει σε στάσεις εργασίας και απεργίες που μπορεί να αποκτήσουν μαζικό χαρακτήρα και να μετεξελιχθούν σε πολιτικές. Βέβαια, εγείρεται το ερώτημα: Τι είδους πολιτικές κινητοποιήσεις; Αφού αποδείχτηκε το αρκετά χαμηλό επίπεδο της συνείδησης του κόσμου, πιθανόν τα πολιτικά συνθήματα να ζητούν την αντικατάσταση της παρούσας κυβέρνησης από κάποια άλλη ή την αντικατάσταση μόνο μερικών προσώπων. Μπορεί, π.χ., να υπάρχει αίτημα για επάνοδο του Ρουτσκόι. Όπως λέει κι ο λαός, «τι Γιάννης, τι Γιαννάκης», ή «όμοιος στον όμοιο και η κοπριά στα λάχανα», αν κρίνουμε από τι ουσιαστικά πρεσβεύει ο Ρουτσκόι και οι οπαδοί του και όχι από τις δημαγωγίες του.

Υπάρχουν, λοιπόν, στην κυρίαρχη ελίτ της αντεπανάστασης κάποιοι που είναι διατεθειμένοι να προχωρήσουν αποφασιστικά. Υπάρχουν και ορισμένοι που είναι επιφυλακτικοί, φοβούμενοι τις κοινωνικές επιπτώσεις και τυχόν ραγδαία πολιτική αποσταθεροποίηση. Ούτως ή άλλως, δεν έχουν πολλά περιθώρια επιλογής. Η ίδια η κατάσταση τους πιέζει για κεφαλαιοκρατικοποίηση της παραγωγής στο βιομηχανικό τομέα. Επιπλέον, οι πιο «ριζοσπαστικοί» απ' αυτούς ίσως προτείνουν αλλαγή του ιδιοκτησιακού καθεστώτος στον αγροτικό τομέα, που ως στόχος συνδέεται με αγοραπωλησίες της γης. Κατ' αυτόν τον τρόπο, τώρα η αντεπανάσταση βρίσκεται στο επίπεδο της μετάβασης *από τις αλλαγές στον πολιτικό τομέα και στη σφαίρα της κυκλοφορίας*, προς αλλαγές στην οικονομία, *στη σφαίρα της παραγωγής*. Απ' τη στιγμή που η παραγωγή παραμένει αμετάβλητη, οι αντεπαναστάτες δεν θα αισθάνονται ήσυχοι, η πολιτική εξουσία δεν θα έχει σταθερά θεμέλια. Η αλλαγή των σχέσεων παραγωγής απαιτεί δικτατορία ή κατακερματισμό της Ρωσίας σε πληθώρα μικρών περιφερειών. Ωστόσο, όσο ο Γέλτσιν είναι στην εξουσία, είναι μάλλον απίθανο να συμφωνήσει με την απώλειά της, άρα, αυτή η δεύτερη προοπτική δεν του ταιριάζει και πολύ.⁴

4. Στις αρχές του 1995 μπορούμε να πούμε ότι αυτή η πρόβλεψη για την πορεία της αστικής αντεπανάστασης επιβεβαιώθηκε. Πρέπει να επισημάνουμε επί τούτου, ότι οι πολεμικές επιχειρήσεις στην Τσετσενία, που αποφάσισε ο Γέλτσιν το Δεκέμβριο

ΕΡΩΤΗΣΗ: Ένα δεύτερο ερώτημα, συνδεδεμένο με το πρώτο: ποια είναι η διάταξη των πολιτικών κομμάτων, των πολιτικών δυνάμεων σε σχέση με τις κοινωνικές δυνάμεις, τα συμφέροντα των οποίων αυτές εκφράζουν; Δηλαδή, πως η διάταξη των κοινωνικών δυνάμεων αντανακλάται σε πολιτικό επίπεδο;

B.A.B.: Η διάταξη και ο συσχετισμός των κοινωνικών δυνάμεων παρουσιάζουν στη χώρα μας μεγάλη ιδιομορφία. Ίσως πουθενά μέχρι σήμερα στον κόσμο δεν υπήρχε τέτοια διάταξη κοινωνικών δυνάμεων. Μόνο κάποιες αναλογίες μπορούμε να παρατηρήσουμε.

Κατ' αρχάς, ας αναφερθούμε στις δυνάμεις της αστικής αντεπανάστασης. Πολύ μεγάλες δυνάμεις τους ανέκυπταν και διαμορφώνονταν ήδη προ του 1985. Πρόκειται για τις δυνάμεις που συνδέονται στενά με τη σκιά της οικονομίας [την παραοικονομία], όπως την αποκαλούσαν τότε, την οποία τώρα αποκαλούν εγκληματική οικονομία.

Στη συνέχεια, μετά το 1985, πολλώ μάλλον μετά το 1991, η «οικονομία» αυτή νομιμοποιήθηκε. Πριν από το 1985 άρχισε η συγχώνευση του κρατικού μηχανισμού με την παραοικονομία. Μετά το 1991 αυτή η συγχώνευση είχε πλέον νικήσει πλήρως. Απ' τη στιγμή που αυτή η παραοικονομία αναπτυσσόταν παράνομα, μέσα από εγκληματικές δραστηριότητες, συνδεόταν στενά με τον κόσμο του εγκλήματος. Υπήρχαν, π.χ., ολόκληρα τμήματα βιομηχανικών επιχειρήσεων ή και ολόκληρες επιχειρήσεις που δούλευαν για την παραοικονομία, για τον εαυτό τους και όχι για το σχέδιο (πλάνο). Σήμερα, το βασικό έρεισμα της αντεπανάστασης στο εσωτερικό της χώρας είναι η τέως παραοικονομία, που έχει βγει από τη σκιά και έχει συνενωθεί με το διεφθαρμένο κρατικό μηχανισμό ή ακριβέστερα, όχι με το [συνολικό] μηχανισμό, αλλά με τους διεφθαρμένους γραφειοκράτες-αξιωματούχους.

Γι' αυτό το λόγο, θεωρώ υπερβολική την εκτίμηση πως δήθεν δεν έχει κανένα έρεισμα ο Γέλτσιν. Και βέβαια έχει έρεισμα ο Γέλτσιν. Απαγγέθηκαν, π.χ., κατηγορίες εναντίον ανώτερων κρατικών αξιωματούχων για διαφθορά (όπως ο Σουμέικο και άλλοι). Δεν έγινε τίποτα. Κανείς δεν είχε ούτε και έχει την πρόθεση να διερευνήσει αυτές τις υποθέσεις. Έτσι, λοιπόν, οι δυνάμεις στις οποίες βασιζόταν η αστική αντεπανάσταση προϋπήρχαν και δεν διαμορφώθηκαν στη διάρκεια ενός χρόνου, ούτε καν στη διάρκεια μιας δεκαετίας.

του 1994 με το σύνθημα "Να διατηρήσουμε την Ρωσία ενιαία!", συνιστούν απόπειρα μετάβασης σε δικτατορική ενός ανδρός αρχή, μ' άλλα λόγια σε τυραννία – B.B.

Όσον αφορά το λαό, που τώρα βρίσκεται σε κατάσταση εξαθλίωσης. Η πλειοψηφία του λαού αδιαφορεί για την πολιτική ζωή.

Σε ποιες δυνάμεις στηρίζονται, λοιπόν, τα κόμματα; Υπάρχουν κόμματα που βασίζονται σε κρατικούς αξιωματούχους και μαφιόζους, οι οποίοι έχουν πλουτίσει ιδιαίτερα από την παραοικονομία. Τα κόμματα αυτά προσπαθούν να αποκτήσουν σχέσεις με τις δυτικές αγορές και, αντίστοιχα, να βρουν διασυνδέσεις με τις δυτικές πολιτικές δομές.

Για παράδειγμα, το κόμμα «Επιλογή της Ρωσίας»⁵, που μοιάζει περισσότερο με κίνημα, παρά με πραγματικό οργανωμένο κόμμα (αυτό ισχύει για όλα τα ρωσικά κόμματα), στηρίζεται –προφανώς– σε αυτή την κομπραδόρικη αστική τάξη και στα διεφθαρμένα τέως στελέχη του [σοβιετικού] κρατικού μηχανισμού.

Υπάρχουν κόμματα που στηρίζονται στη μόλις εμφανιζόμενη και υπό διαμόρφωση εθνική αστική τάξη ή στα στρώματα που ευελπιστούν να γίνουν εθνική αστική τάξη. Στη Ρωσία η εθνική αστική τάξη διαμορφώνεται, κυρίως, ως αστική τάξη της αισχροκέρδειας. Δηλαδή, δεν είναι –ακόμη– αστική τάξη με την πλήρη έννοια του όρου. Φερ' ειπείν, ο Ρουτσκόι βασίζεται κυρίως σ' αυτές τις δυνάμεις.

Όσον αφορά το σώμα των διευθυντικών στελεχών [επιχειρήσεων], αυτό δεν έχει γίνει ακόμη αστική τάξη. Κι είναι αμφίβολο αν θα μπορέσει ποτέ να γίνει. Αυτό θα εξαρτηθεί από διάφορους παράγοντες. Ανάμεσα τους, πάντως, υπάρχουν τέτοιες διαθέσεις και καταβάλλονται αντίστοιχες προσπάθειες. Βλέπετε, η πολιτική και οι πολιτικοί προσανατολισμοί δεν εξαρτώνται μόνο από το τι είναι και τι πρεσβεύει ο άνθρωπος στη δεδομένη στιγμή, αλλά και από τις προσδοκίες του, απ' αυτό που θέλει να γίνει.

Υπάρχουν σήμερα κόμματα που βασίζονται σε δυνάμεις συσπειρωμένες όχι τόσο πάνω σε οικονομικά συμφέροντα όσο σε παραδόσεις, συνήθειες, ήθη, κατάλοιπα του παρελθόντος. Στις αναμνήσεις,

5. Δεξιό νεοφιλελεύθερο κόμμα, που σχηματίστηκε για να στηρίξει το καθεστώς Γέλτσιν μετά τον "ματωμένο Οκτώβρη του 1993", μετά την αιματηρή καταστολή της διαμαρτυρίας για τη δικτατορία Γέλτσιν, κανονιοβολισμό, μαζικές εκτελέσεις και διάλυση του Ανωτάτου Σοβιέτ της Ρωσικής Σοβιετικής Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας. Οι βασικές ιδεολογικές και προγραμματικές θέσεις του επικεντρώνονται στον αντικομμουνισμό-αντισοβιετισμό, στις μαζικές ιδιωτικοποιήσεις κατ' επιταγήν του ΔΝΤ, στην πρόσπιση της ιδιωτικής ιδιοκτησίας, στην πρόσδεση στην "πολιτισμένη Δύση" κ.ο.κ. – σ.τ.μ.

π.χ., κατά τις οποίες κάποιος ή οι προγονοί τους ήταν κάποτε αριστοκράτες, ευγενείς ή κουλάκοι. Υπάρχει μια σειρά μοναρχικών κομμάτων, τα οποία δεν εκφράζουν σημερινά οικονομικά συμφέροντα, αλλά εκφράζουν περισσότερο αναμνήσεις για το παρελθόν και για τις παλιές συνθήκες ζωής. Η κοινωνική τους βάση δεν είναι αμελητέα. Οι δυνάμεις αυτές, σε ένα βαθμό, μπορούν και στηρίζονται στους Κοζάκου⁶, οι οποίοι είναι εγκατεστημένοι σ' όλη τη Νότια Ρωσία. Πρόκειται για κόμματα αποκάλυπτα αντιδραστικού χαρακτήρα.

Υπάρχουν και κόμματα, που δεν εδράζονται σε μία ή σε μερικές δυνάμεις, αλλά απευθύνονται σε ευρύτερο σύνολο. Τέτοιο είναι π.χ. το «Μέτωπο Εθνικής Σωτηρίας». Βασίζεται στους μοναρχικούς, αλλά και σε άλλες δυνάμεις εθνικιστικού προσανατολισμού. Τι δυνάμεις πρεσβεύει; Οι περισσότερες απ' αυτές συνδέονται με την προεπαναστατική Ρωσία ή με τη διαμόρφωση εθνικής αστικής τάξης. Ή απλώς βασίζονται στις προκαταλήψεις πλατιών λαϊκών στρωμάτων. Ο Β.Ι. Λένιν έλεγε ότι οι εθνικές προκαταλήψεις είναι οι πλέον βαθιές και εγωιστικές. Τα πραγματικά, όμως, συμφέροντα αυτού του κόσμου δεν έχουν τίποτα κοινό με τα συμφέροντα των μοναρχικών και της νεοεμφανιζόμενης εθνικής αστικής τάξης.

Όσον αφορά τα κόμματα κομμουνιστικού προσανατολισμού, αυτά είναι τώρα ολιγάριθμα και χωρίς μαζική κοινωνική βάση. Το πιο πολυάριθμο απ' αυτά, που επί του παρόντος μπορεί και να θεωρείται κομμουνιστικό, είναι το ΚΚΡΟ. Υπάρχουν εντός του τρεις τάσεις: α. η κομμουνιστική, β. η σοσιαλδημοκρατική και γ. η «εθνικο-κρατική». Οι *προγραμματικές του διακηρύξεις* συμπίπτουν κατά βάση με τα συμφέροντα των μεσαίων και κατώτερων στελεχών του τέως ΚΚΣΕ και με τα συμφέροντα μεσαίων στρωμάτων της διανοήσης. Το ότι είναι σχετικά μεγάλο οφείλεται στο γεγονός πως οι εν ζωή βετεράνοι, οι ηλικιωμένοι το θεωρούν διάδοχο του ΚΚΣΕ. Αυτοί διατηρούν την αντίληψη περί του ΚΚΣΕ ως μοναδικού κόμματος. Το ΚΚΡΟ απαρτί-

6. Οι Κοζάκοι (ουκρανικά: κοζακί, ρώσικα: καζακί) είναι πληθυσμιακή ομάδα κυρίως Σλάβων, οι οποίοι αρχικά ήταν μέλη αυτοδιοικούμενων, ημιστρατιωτικών κοινοτήτων, απαρτιζόμενων από φυγάδες από τα φέουδα δουλοπάροικους. Κατοικούσαν σε αραιοκατοικημένες περιοχές και νησιά στις λεκάνες του κάτω Δνεύπερου και του Ντον, στην περιοχή της σημερινής Ουκρανίας και νότιας Ρωσίας. Κοινό χαρακτηριστικό τους ανά τους αιώνες ήταν το φιλοπόλεμο και ατίθασο πνεύμα τους. Το τσαρικό καθεστώς τους προσεταιρίστηκε και τους μετέτρεψε σε επίλεκτους πραιτοριανούς ιππείς, με ιδιαίτερες κατασταλτικές λειτουργίες. – σ.τ.μ.

ζεται κυρίως από ηλικιωμένους, η συμμετοχή της νεολαίας σε αυτό είναι ελάχιστη.

Στ' αριστερά του ΚΚΡΟ βρίσκεται το ΚΕΚΡ (Κομμουνιστικό Εργατικό Κόμμα Ρωσίας). Στο Β' Συνέδριο του Κινήματος «Εργαζόμενη Ρωσία» [διεξήχθη 23.04.1994 – σ.τ.μ.], πυρήνας του οποίου είναι το ΚΕΚΡ, μπορούσε κανείς να διαπιστώσει ότι το ΚΕΚΡ αγκαλιάζει σχετικά περισσότερους νεολαίους απ' το ΚΚΡΟ. Το ΚΕΚΡ είναι το μεγαλύτερο απ' τα πραγματικά κομμουνιστικά κόμματα. Σ' αυτό το κόμμα, κατά τη γνώμη μου, υπερτερούν οι μεσαίοι υπάλληλοι, τα κατώτερα στρώματα του παλιού κομματικού μηχανισμού και τα κατώτερα στρώματα της διανοήσης. Υπάρχει κι ένα ολιγάριθμο μέρος εργατών. Ο νυν Α' γραμματέας της ΚΕ του ΚΕΚΡ, Β.Α. Τιούλκιν, ήταν γραμματέας κομματικής επιτροπής. Εδώ, λοιπόν, έχουμε στρώματα τα οποία βρίσκονταν σε κατώτερη βαθμίδα της [σοβιετικής] κοινωνικής ιεραρχίας απ' αυτά του ΚΚΡΟ.

Σχετικά με το Πανερωσιακό Κομμουνιστικό Κόμμα των Μπολσεβίκων – ΠΚΚ (μπ) [με επικεφαλής τη Νίνα Αντρέγιεβα – σ.τ.μ.], είναι μια οργάνωση πιο αριστερά από το ΚΕΚΡ. Δεν θα ήθελα να πω τίποτα κακό για το κόμμα αυτό, όμως το «αριστερότερο» δεν ταυτίζεται πάντα με το καλύτερο. Είναι ένα μικρό κόμμα, που συσπειρώνει μέλη που διατηρούν τις σταλινικές τους πεποιθήσεις. Η ταυτότητα των μελών του ποικίλλει και είναι από διάφορα κοινωνικά στρώματα.

Η Ένωση Κομμουνιστικών Κομμάτων-ΚΚΣΕ (ΕΚΚ-ΚΚΣΕ) είναι κάτι ενδιάμεσο μεταξύ ΚΚΡΟ και ΚΕΚΡ απ' την άποψη της κοινωνικής του βάσης.

Κανένα απ' τα υπάρχοντα κομμουνιστικά κόμματα δεν έχει μια σαφή, καθόλα προσδιορισμένη, ταξική βάση. Δεν είναι στην ουσία ταξικά κόμματα.

Πάντως, παρά τις ασθενείς τους δυνάμεις, αυτά τα κόμματα παίζουν σήμερα έναν ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο. Πολύ μεγάλο ρόλο παίζει, π.χ., το ΚΕΚΡ που συνδέεται με το Κίνημα «Εργαζόμενη Ρωσία». Η «Εργαζόμενη Ρωσία» διατηρεί το μαχητικό πνεύμα των ανθρώπων που αντιτίθενται στο παρόν καθεστώς. Για τον ηγέτη της, Β.Ι. Ανπίλοφ, υπάρχουν πολλές γνώμες. Θα ήθελα, όμως, να σημειώσω ότι ο Ανπίλοφ παίζει κολοσσιαίο ρόλο στην υπόθεση της αντίστασης στις κεφαλαιοκρατικές «μεταρρυθμίσεις» που προωθούνται.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Θα μπορούσατε να πείτε δυο λόγια για το φαινόμενο Ζιρινόφσκι; Συνδέεται με τις διαδεδομένες εθνικιστικές προκαταλήψεις;

Β.Α.Β.: Έχουμε να κάνουμε με μια πολύ ιδιότυπη συγκυρία στη χώρα μας. Δεν μπορεί να την εξηγήσει κανείς με δυο λόγια. Το ιδιόμορφο φαινόμενο Ζιρινόφσκι προσιδιάζει σ' αυτή τη χώρα, σ' αυτή τη συγκυρία. Ο ίδιος ο Ζιρινόφσκι προσωπικά, νομίζω ότι αδιαφορεί πλήρως για τα πάντα εκτός από την προσωπική του εξουσία. Θα κάνει οτιδήποτε, θα συμπαραταχθεί με οποιοδήποτε μπλοκ, με μοναδικό στόχο την προεδρία. Αν κρίνει ότι τον συμφέρει, θα πάει και με τους κομμουνιστές. Αυτό, βέβαια, αφορά την προσωπικότητα του και όχι την άποψη των κοινωνικών στρωμάτων που εκπροσωπεί. Είναι άνθρωπος που δεν διαθέτει προς το παρόν σταθερή κοινωνική βάση. Αν και, απ' ό,τι φαίνεται, τον υποστηρίζει κάποιο μέρος της λεγόμενης εθνικής αστικής τάξης. Υποστηρίζεται κι από μέρος της αλλοδαπής αστικής τάξης, μάλλον όχι της αμερικανικής. Πρόκειται για δημαγωγό που εμφανίστηκε στο προσκήνιο με μια αποφασιστική πολεμική στην υπάρχουσα εξουσία. Μόλις, όμως, αναρριχήθηκε, ήλθε σε συμφωνία με τον Γέλτσιν. Βασίζεται σε κάποιες διαθέσεις της στιγμής αρκετά πλατιών στρωμάτων του πληθυσμού. Χειρίζεται με δεξιοτεχνία τις διαθέσεις των πιο διαφορετικών ανθρώπων.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Αναφερθήκαμε στη δραστηριότητα των κομμουνιστικών κομμάτων. Θα μπορούσατε να αναφερθείτε στις θεωρητικές αντιλήψεις αυτών των κομμάτων και στα προγραμματικά τους κείμενα;

Β.Α.Β.: Σε γενικές γραμμές, έχω εν μέρει αναφερθεί σ' αυτό το ζήτημα. Αν πάρουμε για παράδειγμα το ΠΚΚ (μπ) και το ΚΕΚΡ, θα δούμε ότι τα προγράμματα τους είναι μια επανάληψη αυτού που υπήρξε.

Το ΠΚΚ (μπ) προσανατολίζεται περισσότερο στον Στάλιν. Το ΚΕΚΡ κατά τη γνώμη μου περισσότερο προσανατολίζεται στον Λένιν. Γι' αυτό, οποιαδήποτε αναφορά σ' αυτά, σημαίνει ταυτόχρονα αναφορά σ' αυτό που υπήρξε. Και τα δύο, όμως, κόμματα θέτουν κομμουνιστικούς στόχους. Είναι και τα δυο αναμφισβήτητα κομμουνιστικά.

Όσον αφορά το ΚΚΡΟ, όπως ανέφερα ήδη, περικλείει τρεις τάσεις: την κομμουνιστική, τη σοσιαλδημοκρατική και την «εθνικο-κρατική». Το περιεχόμενο του προγράμματός του θα εξαρτηθεί από το ποια τάση θα νικήσει. Όσο αυτές οι τάσεις συνυπάρχουν στο πλαίσιο ενός κόμματος, το πρόγραμμά του θα είναι, στον έναν ή τον άλλο

βαθμό, εκλεκτικιστικό. Διακηρύσσονται κομμουνιστικοί στόχοι και το ΚΚΡΟ «αγωνίζεται για το σοσιαλισμό και τον κομμουνισμό», βάσει των θέσεων για την εκπόνηση προγράμματος. Ωστόσο, το ΚΚΡΟ, ως γνωστόν, είναι εναντίον της επανάστασης και υπέρ του ειρηνικού-εξελικτικού δρόμου. Τάσσεται εναντίον της δικτατορίας της εργατικής τάξης. *Στην πραγματικότητα*, το ΚΚΡΟ αναπτύσσει κατά κύριο λόγο δραστηριότητα που είναι χαρακτηριστική για τη σοσιαλδημοκρατία.

Η ΕΚΚ-ΚΚΣΕ είναι κάτι ενδιάμεσο μεταξύ ΚΚΡΟ και ΚΕΚΡ. Όμως και η ΕΚΚ-ΚΚΣΕ επίσης δεν είναι ομοιογενές κόμμα, θέτει κι αυτή κομμουνιστικούς στόχους...

Ωστόσο, θα ήθελα να πω –κι αυτό αφορά όλους τους σκοπούς, όχι μόνο της ΕΚΚ-ΚΚΣΕ και του ΚΕΚΡ– ότι οι καλές προθέσεις δεν αρκούν. Γιατί συχνά με καλές προθέσεις είναι στρωμένος άλλος δρόμος, διαφορετικός από αυτόν που κάποιοι επιθυμούν.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Πώς βλέπετε τη συνεργασία κομμουνιστών και πατριωτών; Πόσο επικίνδυνη είναι; Χρειάζεται αυτή η συνεργασία από την άποψη των αντικειμενικών στόχων του κομμουνιστικού κινήματος;

Β.Α.Β.: Από την άποψη των στρατηγικών σκοπών, το κομμουνιστικό κίνημα οφείλει να διαχωρίσει σαφώς τις θέσεις του από τον κρατικό πατριωτισμό. Εδώ θεμιτές μπορεί να είναι μόνο ορισμένες συμφωνίες για συγκεκριμένες ενέργειες. Τα κομμουνιστικά κόμματα, όμως, πρέπει να διατηρούν την ανεξαρτησία τους και θα πρέπει να δραματίζουν τον αποφασιστικό ρόλο σ' αυτές τις συνεργασίες. Όσον αφορά τις τρέχουσες εξελίξεις, μου φαίνεται ότι σήμερα σε ορισμένο βαθμό οι κομμουνιστές υποχωρούν από τις αρχές του κομμουνιστικού κινήματος. Αυτό ισχύει ιδιαίτερα για το ΚΚΡΟ, το οποίο, μάλιστα, δεν υποχωρεί μόνο σε σχέση με τις συνεργασίες του με τους εθνικιστές πατριώτες, αλλά και σε ότι αφορά το εσωτερικό του. Όπως σωστά τονίζει ο Β.Ι. Λένιν, η καλύτερη πολιτική είναι αυτή που διέπεται από αρχές. Οι κομμουνιστές πρέπει να έχουν τέτοια πολιτική, που να μη σπέρνει πλάνες στη συνείδηση των μαζών. Έτσι ώστε οι μάζες να βλέπουν με σαφήνεια και να αποτυπώνεται στη συνείδησή τους σε τι διαφέρουν οι κομμουνιστές από όλους τους άλλους.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Η Ρωσία σήμερα προσπαθεί να προασπίσει κάποια συμφέροντά της στις πρώην Σοβιετικές Δημοκρατίες. Προσπαθεί να δια-

δραματίσει κάποιο ρόλο στη Γιουγκοσλαβία. Πολλοί στη Δύση μιλούν για ρωσικό ιμπεριαλισμό. Είναι αυτό σωστό, κατά τη γνώμη σας; Είναι ή, έστω, μπορεί να γίνει η κεφαλαιοκρατική Ρωσία ιμπεριαλιστική χώρα;

B.A.B.: Οι υπαρκτές δυνάμεις της Ρωσίας, κατά τα φαινόμενα, δεν είναι σήμερα και τόσο μεγάλες. Δεν αρκεί η επιθυμία για την άσκηση ιμπεριαλιστικής πολιτικής. Τα τελευταία χρόνια είχαμε πτώση της παραγωγής κατά περίπου 50%. Ο στρατός είναι σχεδόν εντελώς διαλυμένος. Έχει σε σημαντικό βαθμό απολεσθεί η διοίκηση της χώρας. Υπάρχει μεγάλο εξωτερικό χρέος προς τη Δύση. Το χρέος αυτό θα μεγαλώνει. Οι δυνατότητες αποπληρωμής του εκ μέρους της Ρωσίας είναι επεικώς εξαιρετικά περιορισμένες. Γι' αυτό, εάν διατηρηθεί η σημερινή «πολιτική μεταρρυθμίσεων», το μέλλον της οικονομίας της Ρωσίας είναι η μετατροπή της σε προσάρτημα της Δύσης για πρώτες ύλες. Το δε μέλλον της πολιτικής της είναι αυτό του υπάκουου υποτακτικού της Δύσης. Ήδη σήμερα η Ρωσία προβάλλει ως ουραγός. Βέβαια, ο Γέλτσιν, παρ' όλα αυτά προσπαθεί να δείξει όπως λένε ένα «πρόσωπο». Οι Αμερικανοί, όμως, χωρίς ενδοιασμό ράπισαν αυτό το «πρόσωπο». Αμέσως μετά τη συμφωνία του Τσούρκιν με τους Σέρβους, οι δυνάμεις του NATO βομβάρδισαν τις σερβικές θέσεις. Μπορεί να διεξάγει ιμπεριαλιστική πολιτική κάποιο αναπτυσσόμενο κράτος; Βλέπετε, η Ρωσία έχει σχεδόν περιέλθει στην κατάσταση τέτοιου κράτους.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Πώς βλέπετε το «σοσιαλισμό της αγοράς» στην γκορμπατσοφική, αλλά και στην κινέζικη εκδοχή του;

B.A.B.: Το ζήτημα των εμπορευματικών και χρηματικών σχέσεων στο σοσιαλισμό εξαρτάται, κατ' αρχήν, από την ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων της χώρας στην οποία νίκησε η σοσιαλιστική επανάσταση. Ο Μαρξ απέδειξε προ πολλού ότι η υπέρβαση των εμπορευματικών και χρηματικών σχέσεων είναι εφικτή στο βαθμό που αναπτύσσεται ο κοινωνικός χαρακτήρας της παραγωγής. Στο βαθμό που δεν έχει επιτευχθεί ο κοινωνικός χαρακτήρας της παραγωγής στις παραγωγικές δυνάμεις, είτε το θέλουμε είτε όχι, θα διατηρούνται οι σχέσεις της αγοράς.

Οι σοσιαλιστικές επαναστάσεις νικούν όταν αρχίζει να διαδραματίζει αποφασιστικό ρόλο ο κοινωνικός χαρακτήρας της παραγωγής

και, αφού νικήσουν, έπεται ότι –τότε– δεν θα πρέπει να παίζει αποφασιστικό ρόλο στην παραγωγή η οικονομία της αγοράς. Στην περίπτωση που, λόγω κάποιων εξωτερικών συνθηκών, η σοσιαλιστική επανάσταση νίκησε σε μια χώρα στην οποία δεν υφίστανται οι (αναγκαίοι γι' αυτό) όροι, τότε, βαθμιαία υπερτερούν οι εμπορευματικές και χρηματιστικές σχέσεις. Και ο σοσιαλισμός θα εξαλειφθεί. Πιθανόν, μάλιστα, και να μην ανακύψει σε μια τέτοια χώρα.

Ο βαθμός στον οποίο θα διατηρούνται οι εμπορευματικές και χρηματιστικές σχέσεις έχει να κάνει με το βαθμό στον οποίο έχει αναπτυχθεί ο κοινωνικός χαρακτήρας των παραγωγικών δυνάμεων. Αυτό δεν εξαρτάται από τις προθέσεις του ενός ή του άλλου κόμματος, αλλά από τις αντικειμενικές νομοτέλειες. Καθήκον του κόμματος είναι η κατανόηση της αντικειμενικής πραγματικότητας.

Η γκορμποτσοφική εκδοχή κάθε άλλο παρά σοσιαλισμός είναι. Η λέξη «σοσιαλισμός» λειτουργεί μόνο ως προκάλυμμα για κάτι που στην πραγματικότητα συνιστά κεφαλαιοκρατία.

Σχετικά με την Κίνα, η κινέζικη εκδοχή είναι πράγματι σοσιαλισμός, αν και παρέχει ένα ευρύ πεδίο για τις εμπορευματικές και χρηματιστικές σχέσεις. Οι παραγωγικές δυνάμεις στην Κίνα βρίσκονταν σε πολύ χαμηλότερο επίπεδο ανάπτυξης απ' ό,τι στη χώρα μας. Συνεπώς, είτε το θέλουν είτε όχι οι Κινέζοι κομμουνιστές, οι εμπορευματικές και χρηματιστικές σχέσεις εκ των πραγμάτων θα διαδραματίζουν μεγάλο ρόλο κατά τη σοσιαλιστική οικοδόμηση. Στην περίπτωση που θα επιδίωκαν να καταπνίξουν τις εμπορευματικές και χρηματιστικές σχέσεις, αυτό θα σήμαινε στήριξη της εξουσίας για πολλά χρόνια στις λόγχες. Είναι, όμως, αδύνατο να σπριχθεί και να κρατηθεί μια τεράστια χώρα στις λόγχες. Γι' αυτό, όταν πραγματοποιείται σοσιαλιστική επανάσταση σε χώρες όπως η Κίνα, με ασθενώς αναπτυγμένες παραγωγικές δυνάμεις, για την εξουδετέρωση των αρνητικών συνεπειών χρειάζεται, προπαντός, μια πολύ γρήγορη ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων. Αλλά για να γίνει αυτό, η Κινέζικη Λαϊκή Δημοκρατία χρειάζεται τη βοήθεια (τεχνολογική κ.ά.) των πιο αναπτυγμένων σοσιαλιστικών χωρών. Δεδομένου ότι η Κίνα είναι ένα τεράστιο κράτος, ακόμα και η ΕΣΣΔ δεν θα μπορούσε να επωμισθεί ένα τέτοιο βάρος. Το πιθανότερο είναι η Κίνα να έχει την τύχη της Σοβιετικής Ένωσης.

Εδώ θα ήθελα, να πω δυο λόγια για την αντίληψη μου, όσον αφορά την ύπαρξη πρώιμων σοσιαλιστικών επαναστάσεων και ώριμων σοσιαλιστικών επαναστάσεων. Αυτό δεν είναι κάτι παράξενο ή μια

απόκλιση στο γενικό ρου της ιστορίας. Γενικά, αν αναστοχαστούμε τη σύγχρονη εποχή, η μετάβαση από ένα κοινωνικοοικονομικό σύστημα σ' ένα άλλο, πάντα συνοδεύονταν από αντεπαναστάσεις. Αυτό συνέβη, π.χ., σε όλες τις αστικές επαναστάσεις. Το ίδιο συμβαίνει και με τη μετάβαση στον κομμουνισμό. Μόνο που, επειδή ο κόσμος έχει γίνει περισσότερο ενιαίος, η κλίμακα της αντεπανάστασης είναι ασύγκριτα μεγαλύτερη.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Μήπως θα έπρεπε να μιλήσουμε για το άκαιρο αυτών των σοσιαλιστικών επαναστάσεων;

Β.Α.Β.: Αν μιλήσουμε απλώς και μόνο κατ' αναλογία, θα έπρεπε να χαρακτηρίσουμε άκαιρες και τις αστικές επαναστάσεις όταν κατέληξαν σε αντεπαναστάσεις. Εάν εμβαθύνουμε στις κατ' αναλογία κρίσεις, θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι και οι πρώιμες σοσιαλιστικές επαναστάσεις ήταν άκαιρες; Στη Ρωσία διαμορφώθηκε επαναστατική κατάσταση. Οι αντιφάσεις της παγκόσμιας κεφαλαιοκρατίας, οι αντιφάσεις του παγκόσμιου ιμπεριαλισμού, οδήγησαν στην αναγκαιότητα των σοσιαλιστικών επαναστάσεων. Ωστόσο, λόγω των αντιφάσεων της ανάπτυξης, η επανάσταση δεν μπορούσε να ξεσπάσει στις χώρες που ζούσαν σε βάρος άλλων χωρών. Κατ' ανάγκη μπορούσαν να ξεσπάσουν σε πιο καθυστερημένες χώρες, σε χώρες που υφίστανται εκμετάλλευση. Η αστική τάξη των αναπτυγμένων χωρών μπορούσε να εξαγοράσει την εργατική τάξη, μιας και διέθετε μεγάλους πόρους από την εκμετάλλευση των αποικιών. Και δεν ήταν μόνον οι αποικίες. Υπήρχαν και άλλες πηγές υπερκέρδους.

Ως εκ τούτου, δεν μπορεί να κλονιστεί η λενινιστική διδασκαλία για την ανισομερή ανάπτυξη επί ιμπεριαλισμού. Αυτό σημαίνει ότι η επανάσταση θα εκδηλωθεί σε χώρες με σχετικά μέσο ή ασθενές επίπεδο ανάπτυξης. Εντούτοις, η διαδικασία της ανάπτυξης είναι πάντοτε αντιφατική: αφ' ενός μεν εμφανίστηκαν όροι για τις σοσιαλιστικές επαναστάσεις, αφ' ετέρου δε, η πρώτη από αυτές εκδηλώθηκε σε μια κεφαλαιοκρατική χώρα με μέσο επίπεδο ανάπτυξης και με πολλά φεουδαρχικά κατάλοιπα.

Όταν μιλάμε για πρώιμες σοσιαλιστικές επαναστάσεις, αυτό δεν σημαίνει ότι δεχόμαστε τη θέση των μενσεβίκων, οι οποίοι πίστευαν ότι η επανάσταση διόλου δεν χρειάζεται. Το ζήτημα δεν είναι αν θέλει κανείς ή όχι την επανάσταση, αλλά αν διαμορφώθηκαν αντικειμε-

νικοί όροι γι' αυτήν. Οι μπολσεβίκοι αυτήν ακριβώς τη δυνατότητα πραγματοποίησαν θαυμάσια. Επαναλαμβάνω για πολλοστή φορά, η θέση αυτή δεν έχει καμία σχέση με τη σοσιαλδημοκρατική και μενσεβίκικη ερμηνεία.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Μια διευκρίνιση για την Κίνα. Η σημερινή ηγεσία ισχυρίζεται ότι οι μεταρρυθμίσεις γίνονται για να διορθωθούν τα λάθη της προηγούμενης ηγεσίας, η οποία δεν λάμβανε υπ' όψιν της την ιδιαιτερότητα της χώρας, το επίπεδο ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων.

B.A.B.: Απ' τη σκοπιά των συνεπών κομμουνιστικών θέσεων, στην Κίνα υπάρχει απόκλιση προς την οικονομία της αγοράς. Μαζί μ' αυτή την επισήμανση, θα ήθελα να επισύρω την προσοχή σας στο γεγονός ότι εκεί η κατάσταση είναι περίπλοκη και αντιφατική. Θα ξεκινήσω από πιο μακριά, για «να πάρουμε φόρα» για το επόμενο άλμα.

Πρέπει, κατά τη γνώμη μου, να διακρίνουμε τον πρώιμο απ' τον ύστερο σοσιαλισμό, τις πρώιμες από τις ύστερες σοσιαλιστικές επαναστάσεις. Ευελπιστώ να γράψω αναλυτικότερα για αυτή τη διαφορά. Προς το παρόν, σε σχέση με την κατάσταση της Κίνας, θα αναφερθώ λίγο στις πρώιμες σοσιαλιστικές επαναστάσεις και στον πρώιμο σοσιαλισμό.

Οι αντικειμενικές προϋποθέσεις των πρώιμων σοσιαλιστικών επαναστάσεων ανακύπτουν με την εμφάνιση της μεγάλης βιομηχανίας, με την έναρξη της μετάβασης στην παραγωγή με μηχανές. Οι προϋποθέσεις αυτές ωριμάζουν με την επίτευξη κυριαρχίας της παραγωγής με μηχανές στην εθνική οικονομία. Έτσι, αρχίζει να υπερτερεί ο κοινωνικός χαρακτήρας της παραγωγής (ο κοινωνικός χαρακτήρας της εργασίας είναι τεχνική αναγκαιότητα για τη μεγάλη βιομηχανία). Επομένως, η κυριαρχία της κοινωνικής μορφής ιδιοκτησίας αποβαίνει αντίστοιχη με αυτό το επίπεδο ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων.

Όσο λιγότερο αναπτυγμένη είναι η μεγάλη βιομηχανία, τόσο χαμηλότερος είναι ο βαθμός διαμόρφωσης των προϋποθέσεων για μια πρώιμη σοσιαλιστική επανάσταση και για τον πρώιμο σοσιαλισμό, τόσο λιγότερες είναι οι δυνατότητες για τον πρώιμο σοσιαλισμό, τόσο λιγότερες είναι οι δυνατότητες [για την εγκαθίδρυση] κοινωνικής ιδιοκτησίας. Οι δυνατότητες θα είναι, τότε, περισσότερες για την ιδιωτική ιδιοκτησία και όχι για την κοινωνική.

Γι' αυτό, όσο χαμηλότερο είναι το επίπεδο ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων μιας χώρας [όπου νίκησε η σοσιαλιστική επανάσταση], τόσο περισσότερα μέτρα κρατικού πειθαναγκασμού απαιτούνται για τη διατήρηση του κομμουνιστικού προσανατολισμού. Μου έρχονται στο νου τα λόγια του Φ. Ένγκελς, που επισήμαινε ουσιαστικά ότι, αν οι κομμουνιστές πάρουν την εξουσία εκεί όπου δεν έχουν δημιουργηθεί ακόμη οι απαραίτητες προϋποθέσεις, δεν θα φανούν μόνο ανόητοι, αλλά και θα δυσφημιστούν, πράγμα πολύ χειρότερο.

Μπορούμε να συγκρίνουμε τα μέτρα κρατικού πειθαναγκασμού στην ΕΣΣΔ, την Κίνα και την Καμπότζη. Ο βαθμός χρήσης τέτοιων μέτρων κατά την απόπειρα σοσιαλιστικής οικοδόμησης είναι αντιστρόφως ανάλογος του επιπέδου ανάπτυξης της χώρας. Στην Καμπότζη, που ήταν πολύ ισχυρές οι κοινοτικές δομές, για να πραγματοποιηθούν κάποιες σοσιαλιστικές ιδέες άρχισαν να εξοντώνουν πλήθος λαού.

Κατά τη γνώμη μου, υπάρχει η εξής νομοτέλεια: όσο πιο ασθενές είναι το επίπεδο ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων τόσο πιο αναγκαίος είναι ο πειθαναγκασμός για τη διατήρηση του κομμουνιστικού προσανατολισμού των μετασχηματισμών της κοινωνίας. Όμως, όσο περισσότερο χρησιμοποιείται ο πειθαναγκασμός τόσο πιο πολύ δυσφημείται η ιδέα του κομμουνισμού, τόσο μεγαλύτερη είναι η απόκλιση από την οδό μέσω της οποίας αυτή μπορεί να πραγματοποιηθεί. Φυσικά, τόσο πιο μη κομμουνιστικές αποβαίνουν οι επιπτώσεις.

Εν τω μεταξύ, ο κοινωνικός χαρακτήρας των παραγωγικών δυνάμεων κατά την περίοδο των πρώιμων σοσιαλιστικών επαναστάσεων, κατά την περίοδο του πρώιμου σοσιαλισμού, δεν είναι επαρκώς αναπτυγμένος, ώστε να είναι εφικτή η πλήρης εξάλειψη των εμπορευματικών και χρηματικών σχέσεων από την κοινωνία. Αλλά οι εμπορευματικές και χρηματικές σχέσεις αντιφάσκουν με τις κομμουνιστικές σχέσεις. Η αντίφαση αυτή μεγαλώνει όσο περισσότερο χρησιμοποιούνται οι εμπορευματικές και χρηματικές σχέσεις στον πρώιμο σοσιαλισμό, γεγονός που ενισχύει και μεγεθύνει την απειλή της κεφαλαιοκρατικής παλινόρθωσης.

Οι κομμουνιστές της Κίνας δρουν σε γενικές γραμμές σύμφωνα με τις αντικειμενικές συνθήκες της χώρας τους. Ο πρώιμος σοσιαλισμός ανέκυψε στην Κίνα σε συνθήκες όπου οι παραγωγικές δυνάμεις ήταν λιγότερο αναπτυγμένες απ' ό,τι στη χώρα μας. Γι' αυτό, αφ' ενός μεν είναι ανάγκη να χρησιμοποιηθούν οι εμπορευματικές και χρηματικές σχέσεις σε μεγαλύτερο βαθμό απ' ό,τι στην ΕΣΣΔ, αφ'

ετέρου δε, ο κίνδυνος της κεφαλαιοκρατικής παλινόρθωσης γίνεται απειλητικότερος. Οι Κινέζοι κομμουνιστές είναι υποχρεωμένοι να βαδίζουν πάνω από τον γκρεμό σε μια πολύ στενή γέφυρα, που δι-
 αρκώς στενεύει περισσότερο...

Εδώ θα ήθελα να επισημάνω για άλλη μια φορά το εξής: οι πρώ-
 ιμες σοσιαλιστικές επαναστάσεις και ο πρώιμος σοσιαλισμός, από
 την άποψη της παγκόσμιας ιστορικής διαδικασίας ανάπτυξης της
 ανθρωπότητας, δεν συνιστούν αντικείμενο υποκειμενικής επιλογής.
 Συνιστούν μίαν ιστορική αναγκαιότητα, ένα στάδιο στην πρόοδο της
 ανθρωπότητας. Η αντιφατικότητα αυτού του σταδίου δεν αναιρεί και
 δεν μπορεί να αναιρέσει την ιστορική του αναγκαιότητα.⁷

ΕΡΩΤΗΣΗ: Ποια είναι η θέση και ο ρόλος της γραφειοκρατίας στην
 ανάπτυξη της σοβιετικής κοινωνίας; Ποιος είναι ο ρόλος της στην
 ήττα του σοσιαλισμού;

Β.Α.Β.: Η γραφειοκρατία είναι ένας διοικητικός μηχανισμός που δου-
 λεύει για τον ίδιο τον εαυτό του, δηλαδή είναι ένας μηχανισμός διοί-
 κησης που έχει μετατραπεί σε αυτοσκοπό. Εάν υπάρχει στην κοινω-
 νία μια ουσιώδης διάκριση, αντίθεση και αντίφαση μεταξύ αφ' ενός
 μεν κοινωνικών, κοινών για όλη την κοινωνία συμφερόντων και μο-
 ναδιαίων, επιμέρους συμφερόντων αφ' ετέρου, τότε η ενότητα αυτών
 των συμφερόντων πραγματοποιείται μέσω της ρήξης [της αντιδια-
 στολής σε ένα δίπολο] κοινών και μοναδιαίων, επιμέρους συμφερό-
 ντων. Η ίδια η ενότητα των συμφερόντων αποβαίνει τότε εξωτερική,
 ενώ το κοινό συμφέρον αποβαίνει ψευδοκοινό. Συνεπώς, ο διοικη-
 τικός μηχανισμός εκφράζει, προασπίζει κάποια κοινά συμφέροντα,
 τα οποία αποτελούν ταυτόχρονα μια ψευδοκοινότητα.

Όταν υφίσταται η διάσταση που προαναφέραμε μεταξύ κοινών,
 μοναδιαίων και επιμέρους συμφερόντων, ο μηχανισμός της διοίκη-
 σης είναι αναπόφευκτα, στον έναν ή τον άλλο βαθμό, αποκομμένος
 από τους διοικούμενους και, συνεπώς, δουλεύει για τον εαυτό του,
 μετατρέπεται σε αυτοσκοπό.

7. Στην αρχική εκδοχή του κειμένου, ακολουθούσε η εξής παράγραφος: «Είναι
 άλλο πράγμα αν κάποιες χώρες προσανατολίζονται προς την Κίνα. Η Κούβα είναι
 αναπόφευκτο να κάνει κάτι τέτοιο. Αν και δεν μπορούμε να φανταστούμε τι θα γίνει
 στην Κούβα μετά τον Κάστρο. Ακόμη και τώρα με δυσκολία κρατιούνται στην εξου-
 σία, αν πάνε με το κινέζικο μοντέλο, πολύ γρήγορα θα τη χάσουν» – σ.τ.μ.

Επιπλέον, στο βαθμό που υφίσταται ρήξη μεταξύ κοινών, μοναδιαίων, επιμέρους συμφερόντων, υφίσταται και η αναγκαιότητα υπαγωγής των ατομικών συμφερόντων στα κοινωνικά μέσω του πειθαγκασμού.

Η γραφειοκρατία, στο βαθμό που εκφράζει το ψευδοκοινό συμφέρον, συνιστά μια συγκεντροποίηση, η οποία μάλιστα εδράζεται στην ιεραρχική αρχή της υπαγωγής των κατώτερων μηχανισμών στους ανώτερους και χωρίς την ικανότητα των πρώτων να επιδρούν στους δεύτερους. Κατ' αυτόν τον τρόπο εξέταζε τη γραφειοκρατία ο Κ. Μαρξ.

Η γραφειοκρατία είναι αναπόφευκτη, εάν υπάρχει στη χώρα ουσιώδης διαφορά, αντίθεση ή αντίφαση μοναδιαίων, επιμέρους [ειδικών] και κοινωνικών συμφερόντων, δηλαδή, υπάρχει η απόσπαση των μεν από τα δε. Έκφραση της απόσπασης των ατομικών συμφερόντων από τα κοινωνικά, είναι μεταξύ άλλων και η ύπαρξη της εργασίας χάριν του μισθού.

Συνεπώς, ο αγώνας κατά της γραφειοκρατίας δεν είναι μόνο αγώνας εναντίον μεμονωμένων γραφειοκρατών, ούτε μόνο εναντίον της γραφειοκρατίας αυτής καθαυτής. Πρόκειται για έναν αγώνα τόσο εναντίον της γραφειοκρατίας αυτής καθαυτής και εναντίον ξεχωριστών γραφειοκρατών, όσο και –κυρίως– εναντίον των όρων που γεννούν τη γραφειοκρατία.

Αναφορικά προς τη χώρα μας τώρα... Λόγω του γνωστού επιπέδου ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων, που χαρακτηρίζει μια χώρα μέσου επιπέδου ανάπτυξης, η γραφειοκρατία «μας» θα έπρεπε να εμφανιστεί και εμφανίστηκε. Επιπλέον, υπήρχε, επίσης, η κληρονομημένη από την τσαρική Ρωσία, γραφειοκρατία. Αυτό σημαίνει ότι, αφ' ενός μεν, υπήρχαν οι παλαιοί υπάλληλοι-αξιωματούχοι που προσεκλήθησαν στην κρατική μηχανή, αφ' ετέρου δε, ελάμβανε χώρα και η γραφειοκρατικοποίηση των νέων πλέον ανθρώπων που ήλθαν στην εξουσία. Το ξεριζώμα της γραφειοκρατίας είναι ανέφικτο όσο υπάρχει μια λίγο-πολύ σταθερή τάση των ανθρώπων να εργάζονται για το μισθό τους [γεγονός που αποτελεί έκφραση της ρήξης ατομικών και κοινωνικών συμφερόντων – σ.τ.μ.].

Οι τάσεις γραφειοκρατικοποίησης ενισχύθηκαν επιπλέον και λόγω της βαρύτατης κατάστασης έκτακτης ανάγκης στην οποία είχε περιέλθει η ΕΣΣΔ, ως η μόνη χώρα στην οποία νίκησε η σοσιαλιστική επανάσταση σ' όλο τον κεφαλαιοκρατικό κόσμο. Αυτό εξώθησε σε μεγαλύτερη συγκεντροποίηση απ' αυτή που θα υπήρχε αν έλειπε η

εν λόγω πίεση. Η χώρα βρισκόταν ενώπιον ενός νέου παγκοσμίου πολέμου. Οι συνθήκες αυτές απαιτούσαν εντατικοποίηση και προσοχή στην εργασία, μεγαλύτερη εργασιακή πειθαρχία, επομένως και μεγαλύτερο πειθαναγκασμό για εργασία. Όμως, όπως είναι φυσικό, η ενίσχυση του εξαναγκασμού προς εργασία, είναι ένα μέτρο που οδηγεί στην επίταση της αλλοτρίωσης των διοικούμενων απ' τους διοικούντες. Ενισχύει την αποξένωση μεταξύ εργατών και διοικητικού μηχανισμού. Χωρίς να επεκταθώ στην πλήρη ανάλυση του συνολικού μηχανισμού εμφάνισης της γραφειοκρατίας, των αμοιβαίων σχέσεων στο εσωτερικό της, θα επισημάνω μόνον ότι η διαμόρφωση της «νέας» γραφειοκρατίας και η ενίσχυσή της ήταν νομοτελής στη χώρα μας. Εάν μια γραφειοκρατία ενισχύεται, όλο και πιο πολύ αποξενώνεται απ' το λαό. Εάν αποξενώνεται απ' το λαό όλο και πιο πολύ, αυτό σημαίνει ότι οι γραφειοκράτες επιδιώκουν όλο και πιο πολύ *τους δικούς τους ατομικούς σκοπούς, τον προσωπικό τους πλουτισμό, τη σταδιοδρομία τους* κ.λπ. Και μάλιστα, όπως ήταν φυσικό, η μεγαλύτερη αποξένωση απ' το λαό παρατηρούνταν στα ανώτερα κλιμάκια, στην κορυφή του μηχανισμού. Αυτά τα κλιμάκια άρχισαν να προσανατολίζονται προς τη Δύση, προς τις κεφαλαιοκρατικές χώρες.

Να, λοιπόν, που συναντούμε εδώ μια πολύ ενδιαφέρουσα αντίφαση που έχουμε αναφέρει παραπάνω: ο σοσιαλισμός εμφανίζεται και εγκαθιδρύεται με σοβαρές εσωτερικές αντιφάσεις. Στον πρώιμο σοσιαλισμό οι αντιφάσεις αυτές παίρνουν τέτοια έκταση και βάθος, που μπορούν να οδηγήσουν στην ανατροπή του σοσιαλισμού, χωρίς την παραμικρή παρέμβαση της CIA, οι ικανότητες της οποίας –ειρήσθω εν παρόδω– συχνά υπερεκτιμούνται. Στην πραγματικότητα, μιας και αναφερθήκαμε στο θέμα, από τα διαθέσιμα υλικά αποδεικνύεται ότι η KGB δούλευε καλύτερα από τη CIA.

Η γραφειοκρατικοποίηση του διοικητικού μηχανισμού ήταν μια διαδικασία αύξουσας αποξένωσης των διοικούντων από τους διοικούμενους. Βαθμηδόν άλλαξαν οι άνθρωποι που έρχονταν στον κρατικό και κομματικό μηχανισμό. Μια κατηγορία ήταν οι άνθρωποι που ανέλαβαν αμέσως μετά την επανάσταση. Άλλη κατηγορία ήταν εκείνοι που επιλέχθηκαν μετά τα κατασταλτικά μέτρα [και τις εκκαθαρίσεις] κατά της αντιπολίτευσης. Οι τελευταίοι, αν και επιλέχθηκαν απ' τα κάτω και προέρχονταν απ' την παραγωγή, δεν διέθεταν εκείνο το επαναστατικό ατσάλωμα που χαρακτήριζε τη «λενινιστική φρουρά». Στη συνέχεια, δρομολογήθηκε ο περαιτέρω εκφυλισμός. Η διαφθορά

μέχρι τον πόλεμο κατέλαβε βασικά τα ανώτατα κλιμάκια. Στη συνέχεια επεκτεινόταν διαρκώς προς τα κάτω.

Προπολεμικά ίσχυε το «παρτμάξιμουμ» (κομματικό μέγιστο), που πρόβλεπε ότι για το κάθε μέλος του κόμματος ίσχυε ένα όριο αποδοχών λίγο παραπάνω από το επίπεδο του εργατικού μισθού.⁸ Η κατάργηση του κομματικού μέγιστου σηματοδοτούσε και την τυπική πλέον μετατροπή των προνομίων σε νομιμοποιημένο και κομματικό καθεστώς. Και μετά τον πόλεμο υπήρχε πάλη ενάντια στα προνόμια. Εδώ θα μπορούσαμε να μιλάμε επί μακρόν, αλλά αυτή θα ήταν πλέον μια συζήτηση για τον ίδιο τον μηχανισμό της γραφειοκρατικοποίησης.

Ανακεφαλαιώνοντας, θα ήθελα να επισημάνω, ότι μέχρι να αρθεί η αντίφαση, η αντίθεση και η ουσιώδης διαφορά ανάμεσα στα προσωπικά και στα κοινωνικά συμφέροντα, θα εξακολουθεί να υπάρχει και η γραφειοκρατία.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Ποια είναι η γνώμη σας για τη σταλινική περίοδο από την άποψη της ανάπτυξης του σοσιαλισμού; Υπήρχε τότε σοσιαλιστική ανάπτυξη ή δεν υπήρχε; Πώς εκτιμάτε εσείς προσωπικά τον Ι.Β. Στάλιν;

Β.Α.Β.: Είναι περίπλοκο το θέμα. Ο Στάλιν διάλεξε τον πιο εύκολο δρόμο, τον οποίο συνήθως ακολουθεί και η ιστορία. Αντιθέτως, ο Λένιν προσπαθούσε να οδηγήσει τη σοσιαλιστική ανάπτυξη προς ένα λιγότερο πιθανό—όμως εφικτό— δρόμο. Είναι γνωστό ότι ο Ι.Β. Στάλιν υιοθέτησε πολλές θέσεις του Λ.Ντ. Τρότσκι. Σε γενικές γραμμές και συνολικά θα έλεγα ότι ο ρόλος του Στάλιν ήταν θετικός. Με ποια έννοια όμως; Τότε ήταν απαραίτητη η επίτευξη μιας ταχύρρυθμης ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων της χώρας. Για την επίτευξη μιας πολύ γρήγορης ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων της χώρας χρειαζόταν μια αυστηρή συγκεντροποίηση. Όσο λιγότερες είναι οι διαθέσιμες δυνάμεις, όσο πιο σκληρές είναι οι εσωτερικές και εξωτερικές συνθήκες, τόσο περισσότερο χρειάζεται η συγκεντροποίηση. Αυτό φαίνεται και στα πιο απλά πράγματα: όταν υπάρχουν λίγοι πόροι (π.χ. τρόφιμα), τότε εισάγεται το σύστημα διανομής με το δελτίο. Η χώρα βρισκόταν σε εξαιρετικά δυσχερή θέση. Στο εσωτερικό υπερετερούσε ο μικροαστικός πληθυσμός. Στο διεθνές επίπεδο

8. Στην αρχική εκδοχή του κειμένου, εδώ υπήρχε η πρόταση: «Αργότερα και ο ίδιος ο Στάλιν κατάλαβε ότι δεν μπορεί να διατηρήσει το κομματικό μέγιστο.» – σ.τ.μ.

ωρίμαζε ένας νέος παγκόσμιος πόλεμος. Ένας πόλεμος ο οποίος – όπως ήταν προφανές προπολεμικά μάλλον για όλους– θα στρεφόταν οπωσδήποτε εναντίον της Σοβιετικής Ένωσης.

Ό,τι κι αν λένε σήμερα πολλοί, προπολεμικά έγιναν πολλά. Σίγουρα με σκληρές και πολύ αυστηρές μεθόδους. Λίγο πριν ξεσπάσει ο πόλεμος, θεσπίστηκε π.χ. διάταγμα που προέβλεπε ποινή για εικοσάλεπτη καθυστέρηση προσέλευσης στην εργασία.

Πρέπει να αντιμετωπίζουμε τον Στάλιν χωρίς προκαταλήψεις, πρέπει να τον εξετάζουμε όπως εξετάζουν τα πράγματα οι επιστήμονες, αντικειμενικά: όπως ήταν στην πραγματικότητα, και βάσει των όσων έπραξε στην πραγματικότητα.

Είναι αλήθεια ότι τέτοια πολιτική δεν θα μπορούσε να ασκήσει ο καθένας. Χρειάζονται γι' αυτό ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, που είναι κάθε άλλο παρά ελκυστικά. Άλλο θέμα είναι τα πορίσματα που βγάζει κανείς αν κάνει μια σύγκριση των χαρακτηριστικών αυτών με αυτό που είναι αναγκαίο επί κομμουνισμού...

Οι κομμουνιστές είναι κατ' αρχήν κατά της βίας. Εδώ, όμως, η κατάσταση της χώρας υπαγόρευε την αναγκαιότητα σκληρού πειθαναγκασμού ή απειλής πειθαναγκασμού. Φυσικά, στις συζητήσεις και στα «έργα» των «δημοκρατών» περί διώξεων, υπάρχει υπέρμετρη υπερβολή όσον αφορά τον αριθμό των διωχθέντων, πολλώ μάλλον δε, όσον αφορά τον αριθμό των αδίκως διωχθέντων.⁹ Και βέβαια έγιναν διώξεις. Κι ο Στάλιν προσωπικά ήταν τέτοιος άνθρωπος, για τον οποίο ορισμένη υπερβολή στο ρόλο της βίας αντιστοιχούσε σε κάποια γνωρίσματα του χαρακτήρα του. Πολλώ μάλλον δε που συνέτρεχαν και προσωπικοί [οικογενειακοί] λόγοι που ενίσχυσαν τα δεσποτικά στοιχεία του χαρακτήρα του.

Αν αναφερθούμε στο ρόλο της προσωπικότητας στην ιστορία, σίγουρα ο Στάλιν επέδρασε στο χαρακτήρα της πραγματοποίησης αυτών των διαδικασιών. Λόγω της προσωπικότητάς του τα κατασταλτικά μέτρα ενισχύθηκαν περισσότερο απ' ό,τι απαιτούσαν οι περιστάσεις. Η γραφειοκρατία ενισχύθηκε σε μεγαλύτερο βαθμό απ' όσο θα μπορούσε να συμβεί υπό την ηγεσία μιας άλλης προσωπικότητας. Ωστόσο, φρονώ ότι και μια άλλη προσωπικότητα στη θέση του θα ήταν υποχρεωμένη να ενεργήσει με ανάλογο τρόπο. Εντούτοις, τα

9. Στην αρχική εκδοχή του κειμένου, εδώ υπήρχε η πρόταση: «Ο Ρ. Μεντβέντεφ, που κάθε άλλο παρά σταλινικός είναι, παραθέτει στοιχεία που αποδεικνύουν ότι ο κύριος όγκος των διώξεων έγινε εναντίον των κουλάκων.» – σ.τ.μ.

Βασικά καθήκοντα που είχαν τεθεί ενώπιον της χώρας –η ανάπτυξη της βιομηχανίας, της βιομηχανικής παραγωγής και της παραγωγής αγροτικών προϊόντων– είχαν κατά βάση εκπληρωθεί πριν απ' τον πόλεμο. Και στον στρατιωτικό τομέα η χώρα είχε, κατά βάση, προετοιμαστεί για τον πόλεμο, γεγονός που της επέτρεψε στη συνέχεια, σε εμπόλεμη κατάσταση, να ενεργοποιήσει μια βιομηχανία, η οποία ως προς την παραγωγή εξοπλισμών ξεπέρασε το σύνολο της παραγωγής εξοπλισμών που είχε ο αντίπαλος.

Ωστόσο, παρ' όλα αυτά, μετά τον πόλεμο η γραφειοκρατικοποίηση προχώρησε με αρκετά γρήγορους ρυθμούς. Ο ογκώδης γραφειοκρατικός μηχανισμός διαθέτει τεράστια δύναμη αδράνειας. Μια δύναμη που δεν μπορεί να αμβλυνθεί από μόνη της. Όταν αυτός ο μηχανισμός έχει αποξενωθεί από τους διοικούμενους και εφ' όσον η απόσπαση αυτή έχει φτάσει σε προχωρημένα στάδια, δεν μπορεί να επανασυνδεθεί μ' αυτούς από μόνος του. Ο διοικητικός μηχανισμός προπολεμικά και κατά τη διάρκεια του πολέμου είχε ήδη γραφειοκρατικοποιηθεί σε ορισμένο βαθμό, αλλά συνολικά διευθετούσε καθήκοντα ζωτικής σημασίας για τη χώρα. Κι αυτό σημαίνει από μόνο του ότι κατά βάση δεν ήταν γραφειοκρατικός. Πρέπει να δούμε την αντιφατικότητα της κατάστασης. Δείτε, π.χ. τις σοβιετικές κινηματογραφικές ταινίες ή ακόμα καλύτερα, τα πολεμικά κινηματογραφικά χρονικά της εποχής εκείνης. Παρατηρήστε το παρουσιαστικό των κομματικών στελεχών, το ντύσιμό τους, τη συμπεριφορά τους, τις συνήθειες τους. Θα διαπιστώσετε ότι, παρά το ότι ήταν υποχρεωμένα να γραφειοκρατικοποιηθούν, παρά το γεγονός ότι υπήρχαν κάποιες αντικειμενικές προϋποθέσεις για τη γραφειοκρατικοποίηση και η διαδικασία αυτή βρισκόταν σε εξέλιξη, παρέμεναν βασικά «σαρξ εκ της σαρκός» του λαού. Υπό ποίαν έννοια, λοιπόν, μπορεί να γίνεται λόγος για το ότι ήταν αποκομμένοι απ' το λαό; Ήταν αποκομμένοι απ' το λαό, ως υπάλληλοι που χρειαζόταν ακόμα και για να εκτελούν κάποιες λειτουργίες καταναγκασμού. Όμως, ως προς τον τρόπο ζωής τους και τις συνήθειές τους, ήταν άνθρωποι που διατηρούσαν όλους τους δεσμούς τους με τους εργάτες και τους αγρότες, προσωπικούς, συγγενικούς κ.ά. Κι αυτό, γιατί μόλις είχαν αναδειχθεί από το εργατικό και αγροτικό τους περιβάλλον, κυρίως από τους αγρότες. Ήταν υποχρεωμένοι να επιβάλλουν πειθαναγκασμό όταν ενεργούσαν ως κρατικά στελέχη. Σε ποιους όμως επέβαλαν πειθαναγκασμό; Στους δικούς τους ανθρώπους.

Ο Λ.Ντ. Τρότσκι ασκούσε κριτική στον Στάλιν. Ωστόσο, νομίζω ότι εάν ο ίδιος ο Τρότσκι επιχειρούσε να διατηρήσει τη σοβιετική εξουσία στη χώρα, θα ήταν υποχρεωμένος να ενεργήσει με τρόπο παρεμφερή με αυτόν του Στάλιν. Διότι, εκείνη την περίοδο δεν υπήρχαν συνθήκες για την παγκόσμια επανάσταση.¹⁰

Μιας και έγινε λόγος περί του Λ.Ντ. Τρότσκι, θέλω να επισημάνω το εξής: ούτε ο Τρότσκι, αλλά ούτε και ο ίδιος ο Λένιν –σε αντιδιαστολή με τον Μαρξ–, δεν συνέλαβαν σε επαρκή βαθμό την ουσία του γραφειοκρατικού μηχανισμού. Ακόμη κι όταν ο Λένιν επιχειρούσε να αντιπαλέψει τη γραφειοκρατία, σχεδίαζε πράγματα που δεν εξάλειφαν τη γραφειοκρατία. Τα μέτρα που πρότεινε μπορούσαν να παρατείνουν για κάποιο διάστημα το status quo, [να καθυστερήσουν για κάποιο διάστημα την αποξένωση της γραφειοκρατίας] αλλά, τελικά, η γραφειοκρατία θα έπαιρνε το επάνω χέρι. Η γραφειοκρατία είναι προς το παρόν φαινόμενο που δεν μπορεί να εκριζωθεί. Πρέπει να έχουμε σοβαρή επίγνωση αυτού του γεγονότος. Να έχουμε σαφή επίγνωση των αιτίων εμφάνισης και ύπαρξής της, των όρων και των τρόπων υπέρβασης [άρσης] της γραφειοκρατίας, ώστε να την καταπολεμούμε με επιτυχία. Δεν μπορεί να τίθεται ως άμεσος στόχος η εξάλειψη της γραφειοκρατίας εδώ και τώρα, στις παρούσες συνθήκες. Χρειάζεται να προσπαθούμε να τη θέτουμε, κατά κάποιο τρόπο, σε υπηρεσία. Να λάβουμε διάφορα μέτρα ώστε να μην αποκτή πλέον υπερβολική αυτοτέλεια. Αυτό είναι το μόνο που μπορούμε να κάνουμε πραγματικά.

Αντιπαραθέτουν συχνά τη γραφειοκρατία στην εργατική αυτοδιοίκηση-αυτοδιαχείριση. Ευελπιστούν να καταργήσουν τη γραφειοκρατία με την εργατική αυτοδιαχείριση στα ξεχωριστά εργοστάσια, επιχειρήσεις κ.λπ. Αυτό, τελικά, θα οδηγήσει σε τέτοιους [επιμέρους] συλλογικούς εγωισμούς, που θα τα διαλύσουν όλα, δεν θα υπάρχει η παραμικρή ενότητα. Πρέπει να ξέρουμε ποιοι άνθρωποι θα εφαρμόσουν την αυτοδιαχείριση. Κάποιοι εκκινούν από εξιδανικευμένες αντιλήψεις για τους εργάτες. Ας εξηγήσουν, λοιπόν, γιατί οι Ρώσοι εργάτες είναι [σήμερα] κατά βάση υπέρ της κεφαλαιοκρατίας, γιατί υποστηρίζουν την υφιστάμενη τάξη πραγμάτων; Με ποιο τρόπο οι σημερινοί Ρώσοι εργάτες θα αυτοδιαχειριστούν και θα εφαρμόσουν

10. Στην αρχική εκδοχή του κειμένου, εδώ υπήρχε η πρόταση: «Ο Στάλιν πήρε ένα μέρος από το πρόγραμμα του Τρότσκι».

το σοσιαλισμό; Αν ο εργάτης εργάζεται ακόμη χάριν του μισθού, σε αυτή την περίπτωση θα έχει ιδιοτελείς τάσεις. Πριν ακόμα απ' την «περεστρόικα» είχαμε στη χώρα μας, σύμφωνα με τα στοιχεία της «Πράβντα», περίπου 500.000 «κουβαλητές» [ανθρώπους που έκλεβαν αντικείμενα απ' το χώρο εργασίας τους – σ.τ.μ.]. Φυσικά, κάποιιοι μπορούν να ισχυριστούν ότι η γραφειοκρατία τούς οδήγησε σ' αυτή την κατάσταση. Μήπως και το γεγονός ότι οι άνθρωποι εργάζονται χάριν του μισθού και όχι επειδή η εργασία έχει γίνει ανάγκη τους, κι αυτό στη δολιότητα της γραφειοκρατίας οφείλεται;

Σε τέτοιες συνθήκες το διοικητικό σύστημα (που αναπόφευκτα είναι σε ορισμένο βαθμό γραφειοκρατικό) παίζει το ρόλο ενός συνεκτικού ιστού των αποκομμένων εγωιστικών συμφερόντων, συμπεριλαμβανομένων και των συλλογικών εγωιστικών συμφερόντων ξεχωριστών ομάδων. Γι' αυτό αντιτίθεται σε κάθε ξεχωριστό εγωιστικό συμφέρον, αν και, ταυτόχρονα, είναι αποξενωμένο από τα συμφέροντα των διοικούμενων.

Τονίζω και πάλι ότι οι κοινωνικές διαδικασίες είναι αντιφατικές. Κι όμως, τα κομμουνιστικά κόμματα τις προσεγγίζουν εξαιρετικά απλουσευτικά. Απ' εδώ απορρέει ότι χρειάζεται βαθιά θεωρητική κατανόηση των διαδικασιών που λαμβάνουν χώρα. Ειδάλλως, δεν θα μπορέσουμε να ασκήσουμε την παραμικρή επίδραση σε αυτές τις διαδικασίες.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Πώς εξηγείτε την ύπαρξη της παραοικονομίας στο πλαίσιο μιας σχεδιοποιημένης οικονομίας;

Β. Β.: Αυτό είναι ένα περίπλοκο πρόβλημα πολλών πτυχών και επιπέδων. Εάν έχουμε υπ' όψιν τον υποκειμενικό παράγοντα, μπορούμε να πούμε ότι μετά το θάνατο του Στάλιν, στα τέλη της δεκαετίας του 1950 και τις αρχές της δεκαετίας του 1960, η ηγεσία της χώρας, στην προσπάθεια να αναπτύξει την οικονομία, άρχισε να προσανατολίζεται σε ειδικούς που στρέφονταν προς τις θεωρίες αστών οικονομολόγων. Δηλαδή, από τα τέλη της δεκαετίας του 1950 και τις αρχές της δεκαετίας του 1960, ξεκινά στη χώρα μας ένας αναπροσανατολισμός ουσιαστικά προς αστικές οικονομικές θεωρίες. Εξυπακούεται ότι αυτό άρχισε να έχει επιπτώσεις στην οικονομική πολιτική. Άρχισε πλέον ένας αναπροσανατολισμός προς το κέρδος ως έναν από τους κυριότερους οικονομικούς δείκτες. Ανοίγει, κατ' αυτό τον τρόπο, διάπλατα ο δρόμος για την περαιτέρω ανάπτυξη των εμπορευματικών

και χρηματικών σχέσεων. Απ' τη μια, διατηρείται το πλάνο [σχέδιο] ως νόμος, και μάλιστα ένα πλάνο αυστηρό, που ρυθμίζει μέχρι και τις λεπτομέρειες. Απ' την άλλη, ανοίγει ο δρόμος για την αποτίμηση της εργασίας με βάση το κέρδος. Τότε, φυσικά, αρχίζουν να εμφανίζονται αντίστοιχες σχέσεις στις επιχειρήσεις και μεταξύ των επιχειρήσεων.

Η οικονομία αρχίζει να κάζεται σε δυο καρέκλες. Όσο περνά ο καιρός, διαδίδονται και εμβαθύνουν οι εμπορευματικές και χρηματικές σχέσεις, σε βαθμό αντίστοιχο του αύξοντος ρόλου που διαδραματίζει εκ των πραγμάτων ο δείκτης του κέρδους και οι αξιακοί δείκτες. Όλο και πιο πολύ οι δυο καρέκλες αποκλίνουν. Η ανάπτυξη των εμπορευματικών και χρηματικών σχέσεων, αποτέλεσε τη βάση πάνω στην οποία εμφανίστηκε η παραοικονομία, η οποία παρέμεινε σκιώδης, μέχρι που πρόσφατα θεσμοθετήθηκε και νομιμοποιήθηκε. Στη συνέχεια, οι εμπορευματικές και χρηματικές σχέσεις άρχισαν να αναγνωρίζονται ως οι κύριες και άγουσες, ενώ οι ιθύνοντες επιδόθηκαν στην κατάργηση του πλάνου.

Το πιο περίπλοκο ερώτημα εδώ είναι το εξής: γιατί κατέληξαν εκεί, γιατί στα τέλη της δεκαετίας του 1950 και τις αρχές της δεκαετίας του 1960 άρχισαν να υιοθετούν δάνειες αστικές συνταγές για την επίλυση των δικών μας σοσιαλιστικών προβλημάτων; Αυτό είναι το πιο περίπλοκο ζήτημα, που αφορά τον αντικειμενικό παράγοντα. Όσα προαναφέραμε σχετικά με τα μέτρα που έλαβε η ηγεσία, αφορούν τον υποκειμενικό παράγοντα.

Φυσικά, ο ρόλος του υποκειμενικού παράγοντα δεν είναι αμελητέος. Το μίσος, λόγου χάρη, του Ν.Σ. Χρουστσόφ για τον Ι.Β. Στάλιν έπαιξε το ρόλο του. Το μίσος αυτό είχε προκληθεί και από προσωπικούς λόγους. Θα γνωρίζετε, βέβαια, ότι ο γιος του Χρουστσόφ πολέμησε, αιχμαλωτίστηκε και μετά την απελευθέρωσή του από τη φασιστική αιχμαλωσία, εκτελέστηκε. Ουσιαστικά, ο Στάλιν αρνήθηκε να δώσει χάρη στο γιο του Χρουστσόφ. Εκτός αυτού, ο Στάλιν με το δεσποτικό του χαρακτήρα ταπεινώνει τους ανθρώπους του περιβάλλοντός του, συμπεριλαμβανομένου και του Χρουστσόφ. Είναι γνωστό ότι τον υποχρέωναν να χορεύει γκοπάκ [ουκρανικό χορό – σ.τ.μ.], προφανώς ακόμα και όταν δεν ήθελε. Τον ανάγκαζαν σε ορισμένες περιπτώσεις να παίζει το ρόλο του γελωτοποιού.

Ο υποκειμενικός παράγοντας έπαιξε, αντίστοιχα, το ρόλο του και στο χαρακτήρα που έλαβε η κριτική κατά του Στάλιν, όταν στην ηγεσία του κόμματος και του κράτους βρισκόταν πλέον ο Χρουστσόφ.

Αρχικά, στην απόφαση που ελήφθη περί της προσωπολατρίας του Ι.Β. Στάλιν, η κριτική ασκούσαν γενικά με εγκράτεια. Στη συνέχεια, όμως, έχοντας μια διορατικότερη οπτική, κι αν έχουμε ως γνώμονα την επιθυμία διατήρησης και ανάπτυξης του σοσιαλιστικού καθεστώτος στη χώρα μας, διαπιστώνουμε ότι η τροπή που πήραν οι αποκαλύψεις και η κριτική που ασκούσε ο Χρυστσόφ ήταν επιζήμιες. Η αμαύρωση συνολικά της προηγούμενης περιόδου άρχισε με τον Χρυστσόφ. Αυτός έδωσε το βασικό ιδεολογικό όπλο στους μετέπειτα «περεστρόϊκούς» και «μεταπερεστρόϊκούς»: την υπερβολή αναφορικά με τις διώξεις.

Η εκτίμηση των διώξεων πρέπει να γίνεται με αληθή, αντικειμενικό-ιστορικό τρόπο. Διεξαγόταν ένας σκληρός ταξικός αγώνας, αντικειμενικά αναγκαίος, λόγω του ανταγωνισμού θεμελιωδών συμφερόντων. Ενός ανταγωνισμού που συνδεόταν με την περίοδο της κολλεκτιβοποίησης και της εκβιομηχάνισης. Ο αγώνας αυτός της σοβιετικής εξουσίας κατευθυνόταν γενικά εναντίον του ταξικού αντίπαλου.

Παρενθετικά, παρουσιάζει ενδιαφέρον το γεγονός ότι, όπως αποδεικνύεται, διώξεις είχαν υποστεί οι οικογένειες των κύριων πρωταγωνιστών της σημερινής αντεπανάστασης (του Γκορμπατσόφ, του Γέλτσιν, του Ρίμπκιν κ.ά.). Κρίνοντας απ' τη συμπεριφορά αυτών των προσώπων, κατά πάσα πιθανότητα τα διωχθέντα μέλη των οικογενειών τους ήταν κουλάκοι.

Ο υποκειμενικός παράγοντας, λοιπόν, έπαιξε μεγάλο ρόλο, δεδομένου μάλιστα του αυστηρά συγκεντρωτικού χαρακτήρα διάρθρωσης και οργάνωσης της κοινωνίας μας. Όσο αυστηρότερη είναι η συγκεντροποίηση τόσο μεγαλύτερος είναι ο ρόλος των ηγετών και των προσωπικών τους ιδιοτήτων.

Παρ' όλα αυτά, το κύριο και το βαθύτερο ζήτημα είναι οι λόγοι που οδήγησαν σε αυτή τη στροφή. Μπορεί να καταφέρω να συγγράψω ένα έργο γι' αυτό, ευελπιστώ σε σχετικά σύντομο διάστημα. Εδώ θα ήθελα να επισημάνω επιγραμματικά ότι βαθμιαία η ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων της χώρας περνούσε από το στάδιο της εκτατικής ανάπτυξης στο στάδιο της εντατικής ανάπτυξης*, και μάλιστα στις συνθήκες της προϋπάρχουσας αυστηρής συγκεντρο-

* Για την εκτατική και την εντατική ανάπτυξη βλ. εκτενέστερα στο κείμενο του Δ. Πατέλη στον παρόντα τόμο. – σ.τ.μ.

ποίησης. Δεν θα επεκταθώ στο μηχανισμό αυτής της μετάβασης, ευελπιστώντας ότι θα αναφερθώ σε αυτό σύντομα εκτενέστερα και γραπτά. Δεν θα επεκταθώ, όχι γιατί δεν θέλω, αλλά διότι αυτή είναι μια μεγάλη ειδική συζήτηση, που δεν είναι κατάλληλη για συνέντευξη, αλλά για βιβλίο.

Θέλω μόνο να επισύρω την προσοχή σας στο γεγονός ότι ούτε ένα απ' τα κομμουνιστικά κόμματα δεν αποκαλύπτει τις αντικειμενικές νομοτέλειες ανάπτυξης της χώρας, δηλαδή, δεν προσεγγίζουν την ανάπτυξη, όπως έλεγε ο Μαρξ, ως φυσικοϊστορική διαδικασία. Η προσέγγιση αυτή δεν απορρίπτει το ρόλο των ανθρώπων στην ιστορία, διότι οι φυσικοϊστορικές νομοτέλειες σχηματίζονται ως η συνισταμένη των ενεργειών των μαζών, των ανθρώπων. Κι εδώ θέλω να διευκρινίσω κάτι που προανέφερα. Φυσικά, απ' ενός μεν, οι μάζες δούλευαν για το μισθό, απ' ετέρου δε, υπήρχε και μεγάλος ενθουσιασμός. Το ένα δεν αναιρεί το άλλο απολύτως. Ο άνθρωπος είναι περίπλοκο ον, στο οποίο συνυπάρχουν αλληλοσυγκρουόμενες πλευρές. Ο δε μηχανισμός [αυτής της νομοτέλειας] είναι μια ακόμα ειδική, μεγάλη συζήτηση.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Εννοείτε, δηλαδή, ότι η μετάβαση από το εκτατικό στάδιο ανάπτυξης στο εντατικό είχε ως επακόλουθο την αναντιστοιχία του προηγούμενου τρόπου σχεδιοποίησης και του προηγούμενου πλάτους με τις ανάγκες της ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων;

Β.Α.Β.: Ναι, οι προηγούμενοι τρόποι σχεδιοποίησης γίνονταν διαρκώς όλο και πιο αναποτελεσματικοί. Φανταστείτε ότι η παραγωγή είχε σχεδιαστεί, π.χ., για ένα εργοστάσιο ή για ένα πανεπιστήμιο, και υστέρη από λίγο χρόνο έχουμε να κάνουμε όχι με ένα, αλλά με χιλιάδες εργοστάσια είτε βιομηχανικά συγκροτήματα. Και μάλιστα με επιχειρήσεις που έχουν διαφορετικούς παραγωγικούς προσανατολισμούς και παράγουν εκατομμύρια είδη προϊόντων. Ο υπολογισμός όλων αυτών των στοιχείων απ' το κέντρο γίνεται ανέφικτος. Τα διαρκώς αυξανόμενα οικονομικά μεγέθη ήταν αδύνατο να υπολογιστούν με τα διαθέσιμα τεχνικά μέσα. Στο παρελθόν, όταν η οικονομία ήταν ανεπαρκώς αναπτυγμένη, όταν η κλίμακα της βιομηχανίας ήταν σχετικά περιορισμένη, ο υπολογισμός αυτός, λίγο-πολύ, καλώς ή κακώς –κατά τη γνώμη μου, μάλλον καλώς–, μπορούσε να πραγματοποιηθεί.

Τι να κάνουν, λοιπόν, με αυτά τα μεγέθη κολοσσιαίας κλίμακας; Δύο εναλλακτικές λύσεις υπήρχαν, είτε να «εισαχθούν» οι σχέσεις της αγοράς, ώστε η αγορά να ρυθμίσει έστω αυθόρμητα την παραγωγή –η αγορά έχει αυτή τη δυνατότητα– είτε να αλλάξει κατά κάποιο τρόπο η σχεδιοποίηση. Πώς να αλλάξει όμως η σχεδιοποίηση, τη στιγμή που το παλαιό είχε γίνει συνήθεια ενώ [η αντίστοιχη] επιστήμη δεν υπήρχε; Βλέπετε, στη χώρα μας δεν υπήρχε πολιτική οικονομία του σοσιαλισμού, εκτός εκείνης, η οποία επιδιόταν κατά τα ειωθότα στη δικαιολόγηση αυτού που υπήρχε. Κι αυτό συνέβη όταν προσέκρουσαν σε μια συγκυρία, η οποία ποτέ δεν είχε εμφανιστεί κατά το παρελθόν [ήταν πρωτόγνωρη για την ανθρωπότητα].

Και να που τώρα μερικοί κομμουνιστές προτείνουν να ακολουθήσουμε την παλιά σταλινική μέθοδο, με τους σταλινικούς τρόπους, αγνοώντας ότι δεν μπορούμε να γυρίσουμε στα σταλινικά χρόνια.

Αυτή είναι η μια πλευρά της σχεδιοποίησης, που αφορά τον όγκο της παραγωγής. Υπήρχαν κι άλλες πλευρές που αφορούν την ουσία των εσωτερικών δεσμών αυτών των διαδικασιών που εκτυλίσσονταν στην οικονομία, των σταδίων της ανάπτυξής της.

Το πιο εύκολο ήταν να στραφούν στην αστική πολιτική οικονομία, εφ' όσον δεν έβλεπαν άλλη διέξοδο. Δύο λύσεις έβλεπαν: είτε να συνεχίσουν όπως πριν (πράγμα αδύνατο) είτε να στραφούν στην αγορά. Ο σημερινός σταλινικός κρίνουν εξ αποστάσεως, όπως η οικονομολόγος Τ.Μ. Χαμπάροβα. Δεν έχω τίποτε να πω εναντίον της. Ωστόσο, εδώ υπάρχει πρόβλημα. Ένα πρόβλημα περίπλοκο, που δεν μπορεί να διευθετηθεί με τους τρόπους του παρελθόντος. Και πάλι επιστρέφουμε στη θεωρία. Δεν μπορούμε μέσω παλαιών οδών να λύσουμε προβλήματα της πολιτικής οικονομίας του σοσιαλισμού. Μπορούμε, βέβαια, να λογομαχούμε ατέλειωτα πάνω στο δίλημμα: πλάνο ή αγορά. Όμως, αν δε γνωρίζουμε πώς να πραγματοποιήσουμε το πλάνο κατά την περίοδο της εντατικής ανάπτυξης της σοσιαλιστικής οικονομίας, οι λογομαχίες αυτές δεν θα έχουν καμιά σημασία για την πραγματοποίηση των ιδεών εκείνων που προασπίζονται το πλάνο. Σ' αυτό, μεταξύ άλλων (μιας και είναι απ' τις σημαντικότερες πτυχές), έγκειται και το γεγονός ότι κανένα απ' τα υπάρχοντα κομμουνιστικά κόμματα δεν ικανοποιεί τις σύγχρονες απαιτήσεις. Ας υποθέσουμε ότι οι κομμουνιστές στη χώρα μας παίρνουν την εξουσία. Αν ενεργήσουμε όπως ενεργούσαμε παλιότερα, θα οδηγηθούμε στην ίδια κατάσταση, θα εξευτελιστούμε άλλη μια φορά.

Βλέπουμε, λοιπόν, ότι είναι απαραίτητη η πολιτική οικονομία του σοσιαλισμού. Είναι αναγκαία η συγκεκριμένη μελέτη όλων εκείνων των διαδικασιών (προπαντός των αντικειμενικών) που οδήγησαν στη σημερινή κατάσταση της κοινωνίας.

Αναφερθήκαμε στη χώρα μας. Αλλά η επεξεργασία των θεωρητικών ζητημάτων, της θεωρητικής προβληματικής, είναι ένα ζητούμενο ευρύτερο και περιπλοκότερο. Τι πρέπει να κάνει το διεθνές κομμουνιστικό κίνημα; Να τα αφήσουμε όλα όπως ήταν στο παρελθόν; Να αποκαταστήσουμε αυτό που υπήρχε στο παρελθόν; Θα είναι μάταιο. Θα είναι μάταιο γιατί άλλαξαν οι όροι. Πώς ενεργούν, όμως [τα κομμουνιστικά κόμματα]; Σαν να μην έγινε τίποτα. Στον καιρό τους, οι Βουρβόνοι στάθηκαν ανίκανοι να αντλήσουν το παραμικρό δίδαγμα για την εποχή τους. Στις μέρες μας, οι κομμουνιστές δείχνουν σχεδόν ανεπίδεκτοι μαθήσεως.